

**LASTENTARHANOPETTAJIEN NÄKEMYKSIÄ KIUSAAMISEN
PEDAGOGISESTA ENNALTAEHKÄISYSTÄ**

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Visamäki, sosiaalialan koulutus

Syksy, 2018

Jenny Jaakonsaari

Mira Linna

Laura Parikka

Sosiaalialan koulutus
Visamäki

Tekijät	Jenny Jaakonsaari Mira Linna Laura Parikka	Vuosi 2018
Työn nimi	Lastentarhanopettajien näkemyksiä kiusaamisen pedagogisesta ennaltaehkäisystä	
Työn ohjaaja	Saija Silvennoinen	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia, mitä näkemyksiä lastentarhanopettajilla on kiusaamisen pedagogisesta ennaltaehkäisystä. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, mitä kiusaaminen on, miten kiusaamista pedagogisesti ennaltaehkäistään sekä miten kiusaamisen ennaltaehkäisyä voisi kehittää. Opinnäytetyö toteutettiin yhteistyössä Hämeenlinnan kaupungin kanssa.

Opinnäytetyön tietoperusta koostui kiusaamisen määritelmistä sekä kiusaamisen ennaltaehkäisyyn vaikuttavista tekijöistä. Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Lastentarhanopettajien haastattelut tehtiin yksilöhaastatteluina ja haastateltavia oli kuusi kappaletta. Aineisto analysoitiin teemoittelemalla.

Tulosten mukaan kiusaaminen nähtiin toisen mielen pahoittamisena ja toisen kaltoinkohteluna. Haastatellut lastentarhanopettajat korostivat myös kiusaamisen vaikeaa määrittelyä sekä yksilön kokemusta. Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä olennaista oli eri menetelmien testaaminen, lapsiryhmälle toimivien keinojen löytäminen sekä johdonmukaisuus. Tutkimustulosten mukaan ennaltaehkäisyä voisi kehittää luomalla yhteiset toimintamallit sen toteuttamiseen. Kiusaamisen ennaltaehkäisyä olisi hyvä kehittää myös yhteistyössä vanhempien kanssa.

Avainsanat Kiusaaminen, ennaltaehkäisy, varhaiskasvatus

Sivut 50 sivua, joista liitteitä 2 sivua

Degree programme in Social Services
Visamäki

Authors	Jenny Jaakonsaari Mira Linna Laura Parikka	Year 2018
Subject	Kindergarten teachers' views on pedagogical prevention of bullying	
Supervisor	Saija Silvennoinen	

ABSTRACT

The purpose of this thesis was to examine kindergarten teachers' views on pedagogical prevention of bullying. The aim of the thesis was to find out what bullying is, how to prevent bullying pedagogically and how to develop prevention of bullying. The study was implemented in co-operation with the city of Hämeenlinna.

The theoretical background of the thesis consists of the definition of bullying and factors that affect prevention of bullying. The thesis was carried out as a qualitative study. The data were collected by means of individual, semi-structured interviews of six kindergarten teachers. The obtained data were analyzed by thematizing.

According to the results of the study, bullying was defined as mistreating and making someone feel sad. Kindergarten teachers also emphasized the difficulty of defining bullying and the individual's experience. The key to preventing bullying was to test different methods, to find most suitable methods for a child group and consistency. The results show that prevention of bullying could be developed by creating common operational models for its implementation. Prevention of bullying should also be developed in co-operation with parents.

Keywords Bullying, prevention, early childhood education

Pages 50 pages including appendices 2 pages

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	PÄIVÄKOTIEN KASVATUS- JA KOULUTUSJÄRJESTELMÄ	2
2.1	Varhaiskasvatus ja pedagogiikka.....	2
2.2	Esiopetus	3
3	KIUSAAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA	4
3.1	Kiusaamisen määritelmä	4
3.2	Kiusaamisen muodot.....	6
3.3	Kiusaaminen vertaisryhmässä.....	7
3.4	Kiusaaminen Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa	8
3.5	Kiusaaminen lainsäädännössä ja sopimuksissa	9
4	KIUSAAMISEN ENNALTAEHKÄISY	10
4.1	Kiusaamisen ennaltaehkäisyn periaatteet	10
4.2	Sosiaalinen kompetenssi	11
4.2.1	Sosiaaliset taidot	12
4.2.2	Tunnetaidot	13
4.2.3	Itsesäätelytaidot	14
4.3	Yhteisö ja yhteisöllisyys.....	15
4.3.1	Vertaissuhteet	16
4.3.2	Ryhmädynamiikka	17
4.4	Vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö	18
4.5	Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri	19
4.6	Kiusaamisen ennaltaehkäisyn menetelmiä.....	20
5	TUTKIMUSTEHTÄVÄ, TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA AIEMMAT TUTKIMUKSET	22
5.1	Laadullinen tutkimus.....	22
5.2	Tutkimuksen toteutus	23
5.3	Aineiston analyysi.....	24
5.4	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	25
5.5	Aiemmat tutkimukset.....	25
6	TUTKIMUSTULOKSET	27
6.1	Kiusaamisen määritelmä, muodot ja siihen puuttuminen.....	27
6.2	Kiusaamisen pedagoginen ennaltaehkäisy	29
6.2.1	Menetelmät ennaltaehkäisyssä.....	29
6.2.2	Ennaltaehkäisy pedagogikassa	31
6.2.3	Ennaltaehkäisy yhteistyössä vanhempien kanssa	34
6.3	Kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen.....	35
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	36
7.1	Kiusaamisen määritelmä, muodot ja siihen puuttuminen.....	37
7.2	Kiusaamisen pedagoginen ennaltaehkäisy	38

7.3 Kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen.....	41
8 POHDINTA.....	42
LÄHTEET.....	44

Liitteet

Liite 1	Haastattelun saatekirje
Liite 2	Teemahaastattelurunko

1 JOHDANTO

Kiusaaminen on tunteita herättävä ilmiö. Se koetaan epäoikeudenmukaisena ja aiheuttaa suuttumusta erityisesti silloin, kun kiusaamisen kohteena on lapsi. Keskustelu on aiemmin kohdistunut hyvin pitkälti koulussa tapahtuvaan kiusaamiseen. Viime vuosina keskusteluun on noussut myös pienten lasten parissa esiintyvä kiusaaminen sekä se, että asialle täytyy tehdä jotain. 1.9.2018 voimaan tulleeseen uuteen Varhaiskasvatustalakiin onkin kirjattu, että lasta tulee suojata kiusaamiselta ja väkivallalta. Aiemmin kiusaaminen on ollut kiellettyä peruskoulua, ammattikoulua sekä lukiota koskevissa laeissa. Esiopetus kuuluu perusopetuslain piiriin, joten aiemmin lasta on tullut suojata kiusaamiselta kuudesta ikävuodesta ylöspäin, ja tällöinkin vain osan päivästä, jolloin lapsi osallistuu esiopetukseen.

Opinnäytetyömme aiheena on kiusaamisen pedagoginen ennaltaehkäisy. Valitsimme aiheen oman mielenkiintomme sekä ajankohtaisuuden pohjalta. Opinnäytetyömme tavoitteena on selvittää lastentarhanopettajien näkemyksiä kiusaamisen pedagogisesta ennaltaehkäisystä sekä millaisia pedagogisia menetelmiä lastentarhanopettajat käyttävät kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. Tarkoituksena on tuoda esille toimivia ja mahdollisesti myös uusia menetelmiä, joita varhaiskasvatuksen ammattilaiset voivat hyödyntää työssään.

Kiusaaminen on aiheena laaja ja paljon tutkittu. Tutkimukset ovat pääasiassa keskittyneet koulukiusaamiseen. Eri maiden varhaiskasvatusjärjestelmät eroavat paljon toisistaan, joten alle kouluikäisten lasten kiusaamiseen liittyvää tutkimusta on vähän. (Repo 2015, 62.) Kiusaamisen ennaltaehkäisyyn liittyviä menetelmiä on tärkeää tutkia, jotta kiusaamistilanteita ei pääsisi edes syntymään. On helpompaa ennaltaehkäistä kuin korjata jo syntyneitä ongelmia. Hamaruksen (2012, 9, 53.) mukaan kiusaamisella on todettu olevan vaikutusta lapsen itsetuntoon, motivaatioon, oppimiseen, kaverisuhteisiin ja ammatinvalintaan. Kiusaaminen aktivoi aivoissa samoja alueita kuin fyysistä kipua tai kidutusta kokiessa. Kiusaamisesta jää siis jälki aivoihin. Parhaiten ja pisimpään muistetaan tunnekokemukset, siksi kiusaaminen pysyy mielessä kauan ja joskus jopa pysyvästi.

Pienten lasten parissa kiusaamisen ennaltaehkäisy on kasvatusta ja opetusta, jonka pyrkimyksenä on estää kiusaamisen syntyminen. Se on kasvatusta tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa kunnioitamme toinen toisiamme, opettamalla lapsille taitoja toimia toisten kanssa. (Repo 2015, 104.)

Opinnäytetyön tietoperusta koostuu kolmesta pääluvusta ja niiden alaluvuista. Tietoperustassa avaamme varhaiskasvatuksen, pedagogiikan ja esiopetuksen käsitteitä. Seuraavaksi pohdimme kiusaamisen määritelmiä, muotoja sekä kuvaamme, kuinka kiusaaminen esiintyy varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa. Tästä etenemme esittelemään kiusaamisen ennaltaehkäisyn periaatteita yleisesti, sosiaalista kompetenssia, yhteisöä ja yhteisöllisyyttä sekä vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä.

Opinnäytetyön tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Tutkimuksemme osallistui kuusi lastentarhanopettajaa, jotka työskentelevät 3–6-vuotiaiden lasten ryhmissä Hämeenlinnan kaupungin päiväkodeissa. Aineisto kerättiin yksilohaastattelemalla lastentarhanopettajia, ja haastattelumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua.

2 PÄIVÄKOTIEN KASVATUS- JA KOULUTUSJÄRJESTELMÄ

Tässä luvussa kuvataan lyhyesti, mitä tarkoitetaan varhaiskasvatuksella ja pedagogiikalla. Määrittelemme myös esiopetuksen, sillä vastaajimmme kuului esiopetusryhmässä työskentelevä lastentarhanopettaja.

2.1 Varhaiskasvatus ja pedagogiikka

Varhaiskasvatus on kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostama kokonaisuus, jossa painottuu pedagogiikka. Varhaiskasvatus on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, jonka tavoitteena on tukea lapsen kasvua, kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Jokaisella alle kouluikäisellä lapsella on oikeus osallistua varhaiskasvatukseen 20 tuntia viikossa. Mikäli huoltajat työskentelevät tai opiskelevat koko-aikaisesti, on lapsella oikeus kokopäiväiseen varhaiskasvatukseen. Vanhemmat päättävät lapsen osallistumisesta varhaiskasvatukseen, mutta esiopetukseen osallistuminen on ollut velvoittavaa 1.8.2015 alkaen. (Opetushallitus n.d.; Opetus- ja kulttuuriministeriö n.d.) Varhaiskasvatukseen kuuluu muun muassa edistää lapsen iän ja kehityksen mukaista kasvua ja kehitystä, edistää elinikäistä oppimista ja tukea oppimisen edellytyksiä. Tavoitteisiin kuuluu myös monipuolisen pedagogisen toiminnan toteuttaminen ja myönteisten oppimiskokemusten tarjoaminen. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018 § 3.)

Varhaiskasvatusta on mahdollista järjestää päiväkodissa, perhepäivähoidossa tai avoimena varhaiskasvatuksena. Varhaiskasvatuslaki määrää, että vuodesta 2030 eteenpäin päiväkodissa kasvatus-, opetus- ja hoitotehtävissä toimivalla henkilöstöllä vähintään kahdella kolmasosalla tulee olla varhaiskasvatuksen opettajan tai sosionomin kelpoisuus, josta vähintään puolella varhaiskasvatuksen opettajan kelpoisuus. Muilla tulee olla vähintään varhaiskasvatuksen lastenhoitajan kelpoisuus. Tällä hetkellä päiväkodissa vähintään joka kolmannella hoito- ja kasvatustehtävissä toimivalla työntekijällä tulee olla kelpoisuus lastentarhanopettajan tehtävään. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018 § 1, § 37, § 74.)

1.8.2015 voimaan tullut Laki lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta määrittää Opetushallituksen asiantuntijavirastoksi, joka ohjaa varhaiskasvatusta. Opetushallitus päätti ja laati varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, ja varhaiskasvatusta järjestävien tahojen tuli ottaa uusien perusteiden mukaiset paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat käyttöön 1.8.2017. Laissa määritellään myös, että jokaiselle varhaiskasvatukseen osallistuvalla lapsella on tehtävä oma henkilökoh-

tainen varhaiskasvatussuunnitelma lapsen kasvatuksen, opetuksen ja hoidon toteuttamiseksi. Henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma tulee tehdä myös perhepäivähoidossa. (Laki lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta 580/2015.)

Pedagogiikka on termi, joka kertoo kuinka kasvatusta ja opetusta tulisi järjestää. Varhaiskasvatuksen pedagogiikassa on eri suuntauksia, jotka määrittävät kasvatusta ja opetuksen tavat. (Tieteen termipankki 2018.) Esimerkki tällaisesta pedagogiikan suuntauksesta on Hämeenlinnan päiväkodeissa käytettävä Satakielipedagogiikka. Varhaiskasvatusta pedagogiikassa otetaan huomioon lapsen tiedot ja taidot. Sen lisäksi on otettava huomioon päiväkodin lisäksi lasten muu elämä, ja kuinka lapset kokevat, tuntevat, tulkitsevat ja elävät elämäänsä. Lapsille opetetaan sosiaalisen vuorovaikutuksen taitoja ja narratiivisuutta, jota käytetään kasvatuksellisen vuorovaikutuksen työkaluna. Varhaiskasvatusta pedagogiikassa tulee huomioida ja arvioida myös aikaa, paikkaa ja tilaa, esimerkiksi päiväkotia ja sen ympäristöä. Loppuksen lopuksi, varhaiskasvatusta pedagogiikka muodostuu käytännön ja arjen keskellä. (Lipponen ym. 2013, 178–179.)

2.2 Esiopeutus

Eräs haastattelemamme lastentarhanopettaja opettaa esikoulussa, joten tässä luvussa käsittelemme esiopeutusta ja sen lakiperustaa. Esikoulu luo jatkumon varhaiskasvatuksesta perusopetukseen. Esiopeutus kuuluu perusopetuslain piiriin.

Oppivelvollisuus alkaa lapsen seitsemäntenä ikävuotena. Sitä ennen lapsen tulee ottaa osaa lukuvuoden pituiseen esiopeutukseen tai esiopeutuksen mukaiseen muunlaiseen aktiviteettiin. Perusopetuslain mukaan lapsen huoltajan tulee pitää huoli siitä, että lapsi suorittaa tarvittavan opetuksen niin esiopeutuksen kuin muun peruskoulun osalta. (Perusopetuslaki 1998/628.) Esiopeutuksen päämääränä on kehittää kasvu-, kehitys- ja oppimisedellytyksiä lapselle. Esiopeutuksessa huomioidaan lapsen sosiaaliset taidot ja terve itsetunto, jotka kehittyvät leikin ja myönteisten oppimiskokemusten kautta. Lapsen kasvua ja kehitystä seurataan. Esiopeutuksessa on tärkeä arvioida, tarvitseeko lapsi lisätukea kehitykseensä, koska esiopeutuksessa havaitut ongelmat ja niihin tarpeeksi aikainen reagoiminen helpottaa lapsen tulevaa opintietä, sekä ehkäisee mahdollisesti tulevia oppimisen vaikeuksia ja muita ongelmia. (OAJ n.d.)

Kunnan on perusopetuslain mukaan pakollista tarjota perusopetuksen lisäksi myös esiopeutusta. Kunta saa järjestää opetuksen yksin itsenäisesti, muiden kuntien kanssa, tai kunta voi tilata palvelun yksityiseltä palveluntarjoajalta. Jokaisella lapsella on oikeus saada esiopeutusta. Esiopeutus suoritetaan yleensä yhdessä vuodessa, mutta erityisopetuksessa tai vieraskielisessä opetuksessa esiopeutus saattaa olla kahden vuoden mittainen. (Perusopetuslaki 1998/628.) Perusopetusasetuksen mukaan esiopeutusta on annettava vähintään 700 tuntia vuodessa, mikä tarkoittaa esikoululaisille noin nelituntisia koulupäiviä. Päivittäinen työaika saa olla enintään viisi 45 minuuttista työtuntia. Jokainen päivä aloitetaan päivänavauksella. (Perusopetusasetus 1998/852.)

Kunnan tulee ottaa huomioon esiopetusta organisoidessaan, että opetettavat lapset pääsevät tarvittaessa hyödyntämään myös varhaiskasvatustilanteita. Esiopetus järjestetään kunnissa tarpeellisten lyhyiden ja turvallisten välimatkojen päähän lapsen asuinpaikasta. (Perusopetuslaki 1998/628.)

Opetuksen järjestäjä laatii paikallisen opetussuunnitelman, ja se tehdään moniammatillisena yhteistyönä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten kanssa (Perusopetuslaki 1998/628 § 15). On tärkeää, että suunnitelman laatimiseen osallistuu opetuksen järjestäjän ja sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten lisäksi myös esiopetuksen henkilökunta sekä oppilaiden huoltajat. Esiopetuksen opetussuunnitelmaa tehtäessä otetaan huomioon myös oppilaiden toiveet ja visiot esiopetuksen toteutumisesta. Suurimmat suunnan näyttäjät esiopetuksen opetussuunnitelmaa tehtäessä ovat kuitenkin perusopetuslaki ja perusopetusasetus. Paikalliseen esiopetuksen opetussuunnitelmaan kirjataan ratkaisut kasvatus- ja opetustyön, oppilashuollon, huoltajien ja esiopetuksen yhteistyön ja muun toiminnan organisoinnista ja konkreettisesta toteuttamisesta. Opetuksen järjestäjä arvioi vuosittain esiopetuksen opetussuunnitelman toteutumaa ja kehittää suunnitelmaa aina lapsiryhmän tarpeen mukaan. (Opetushallitus 2016a, 8–9.)

Opetuksen järjestäjä päättää, miten opetussuunnitelma tehdään. Opetuksen järjestäjä päättää tehdäänkö koulukohtainen opetussuunnitelma vai tehdäänkö yhteistyötä muiden koulujen kanssa, ja miten moniammatillinen yhteistyö, perheet ja lapset otetaan huomioon opetussuunnitelmaa tehtäessä. Opetuksen järjestäjällä on velvollisuus päättää opetussuunnitelman luomisesta, velvollisuus tarkastella opetussuunnitelman toimimista sekä on vastuussa opetussuunnitelman kehittamisestä. (Opetushallitus 2016a, 10.)

3 KIUUSAAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Tässä luvussa käsitellään kiusaamisen määritelmää sekä kiusaamisen muotoja. Lisäksi kuvataan kiusaamista vertaissuhteiden näkökulmasta. Vertaissuhteet ovat merkityksellinen osa lapsen sosiaalisten taitojen kehitystä ja tervettä kasvua. Kiusaaminen koskee koko lapsiryhmää eikä ole vain kiusaajan ja kiusatun välinen asia, sillä ryhmän jäsenillä on erilaisia rooleja suhteessa kiusaamiseen. Luvussa kerrotaan myös, millä tavoin kiusaaminen ja sen ennaltaehkäisy esiintyvät varhaiskasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa.

3.1 Kiusaamisen määritelmä

Kiusaaminen määritellään useimmiten jatkuvaksi tiettyä ihmistä loukkaavaksi toiminnaksi. Kiusaaminen on riitatilanne, jossa toinen riidan osapuoli on selkeästi alakykyssä. Normaalisissa riitatilanteissa olevat henkilöt ovat tasa-arvoisessa asemassa toisiinsa nähden, mutta kiusaamistilanteissa uhri harvoin pystyy puolustautumaan tilanteesta. Kiusaajia voi olla yksi tai useampi, mutta kiusaamisen kohteeksi tullut ihminen on yksin. (MLL 2018.)

Kun käsittelemme kiusaamista, on tärkeää ymmärtää, mistä ilmiössä on kyse. Onkin olennaista, että lasten kanssa toimivilla aikuisilla on samansuuntainen käsitys asiasta, jotta kiusaamisen ehkäisystä tulee systemaattista ja johdonmukaista. (Repo 2015, 38.) Ymmärtääksemme ilmiötä tarvitsemme tueksemme määritelmiä. Yksiselitteisten määrittelyjen käyttö pienten lasten parissa on haastavaa. Kiusaamisella on kuitenkin yleisiä piirteitä, jotka ovat tärkeitä tunnistaa ymmärtääkseen ilmiötä. Revon (2015, 50) mukaan näitä piirteitä ovat teon toistuvuus, tietoisuus, vallankäyttö ja ryhmäilmiö. Yleisesti tutkimuksessa on käytetty kiusaamisesta määritelmää, kun lapsi on toistuvasti tai pitkään kokenut yhden tai useamman henkilön aiheuttamia kielteisiä tekoja sekä tilanteisiin on liittynyt vallan epätasapaino. Vallan epätasapainolla tarkoitetaan, että kiusaajalla on enemmän fyysistä, sosiaalista tai henkistä valtaa eikä kiusattu näin ollen pysty puolustautumaan tilanteessa. Kiusaamisen kriteereinä käytetään siis teon pitkäkestoisuutta ja sitä, että se tapahtuu pitkällä aikavälillä sekä sitä, että kiusattu ei ole tasapuolisessa asemassa suhteessa kiusaajaan. (Hamarus 2012, 22–24.)

Kiusaamisen tavoitteena on usein vallan ja statuksen tavoittelu ryhmässä. Kiusaaminen herättääkin kiinnostusta ryhmän jäsenten keskuudessa, ja osa ryhmän jäsenistä voi antaa hyväksyntänsä kiusaajalle nauramalla, liittymällä tekoon tai antamalla myönteistä palautetta sanallisesti, jolloin kiusaaja saa vallantunnetta ja voi kokea jopa mielihyvää. Näin kiusaaja on päässyt kohti tavoitettaan kiusaamalla. Hän on kokenut vallantunnetta, saanut hyväksyntää sekä kasvattanut asemaansa ryhmässä. Toistuvuuden, vallankäytön ja ryhmäilmiön lisäksi määritelmässä on usein mukana teon tietoisuus, että teko voidaan lukea kiusaamiseksi. Näin ollen mikä tahansa harmin tai pahan mielen aiheuttaminen tarkoituksellisesti lasketaan kiusaamiseksi varsinkin toistuessaan. Tutkijat ovat kuitenkin sitä mieltä, että erityisesti pienten lasten parissa tekojen toistuvuus ja kesto ovat parempia mittareita kiusaamiselle, sillä tietoisuuden ja tarkoituksellisuuden todentaminen pienten lasten parissa on ongelmallista. (Repo 2015, 45–46.)

Hamarus (2012, 22–24) sanoo ymmärtävänsä, että tutkimusten tekemisen kannalta on tärkeää, että kiusaaminen on määritelty tarkasti mitattavaksi, jotta tutkimustulokset ovat vertailukelpoisia keskenään. Tällainen määritelmä ei kuitenkaan toimi arjessa, sillä se estää kiusaamiseen puuttumisen varhaisessa vaiheessa, jolloin se on kaikkein tehokkainta. Kiusaaminen saa näin ollen jatkua, kun sitä ei tulkita toistuvaksi kiusaamiseksi. Arjessa toimii paremmin määritelmä, joka koostuu kahdesta kriteeristä. Näitä kriteereitä ovat kiusatun kokemus ja vallan epätasapaino. Kiusattu siis kokee, että häntä on kiusattu, jolloin kysymys on hänen subjektiivisesta kokemuksestaan. Lisäksi kiusattu ei kykene puolustautumaan kiusaajaa vastaan. Nämä kaksi ovat riittäviä syitä selvittää, mistä tilanteesta on kyse. Tällä tavoin kiusaamiseen puututaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ja toimitaan kiusaamista ennaltaehkäisevästi. (Hamarus 2012, 22–24.)

Oman haasteensa kiusaamisen tunnistamiseen tuo kiusaamissanan vaihteleva käyttö. Pienet lapset kutsuvat erilaisia asioita kiusaamiseksi tai lapsilta saattaa puuttua kokonaan sanat kertoa kokemuksistaan, jolloin aikuisen tulee toimia lapsen tulkina. Aikuisen tulee tuntea ja tunnistaa kiusaamisilmiö sekä auttaa lasta

sanoittamaan kokemuksensa kuulemalla lasta sensitiivisesti. Tämä ei tarkoita tuomarina toimimista siitä, mikä tunne on tosi ja mikä ei. Tärkeintä pienten lasten kiusaamisen tunnistamisessa on se, mitä lapsi itse kokee. On myös tärkeämpää ymmärtää kiusaamisilmiön luonne ja ennaltaehkäistä sitä kuin pohtia, täytyvätkö kiusaamisen kriteerit jonkin teon kohdalla. (Repo 2015, 40–41, 50.)

3.2 Kiusaamisen muodot

Kiusaaminen voi ilmetä joko suorana tai epäsuorana kiusaamisena. Hamarus (2012, 38) jakaa kiusaamisen fyysiseen, henkiseen ja sosiaaliseen kiusaamiseen. Näistä fyysinen kiusaaminen on poikkeuksetta suoraa. Se voi olla esimerkiksi lyömistä, tönimistä, nipistelyä, hiuksista repimistä, toisen sulkemista johonkin tilaan tai toisen tavaroiden viemistä tai tuhoamista. Henkinen kiusaaminen voi olla joko suoraa tai epäsuoraa. Esimerkiksi haukkuminen, nimittely, uhkailu ja kiristys ovat suoria henkisen kiusaamisen muotoja. Epäsuorasti kiusaaminen voi tapahtua pahan puhumisenä selän takana tai esimerkiksi monitulkintaisina ilmeinä, eleinä tai katseina, joiden havaitseminen voi olla ulkopuoliselle haastavaa. Sosiaalinen kiusaaminen puolestaan on vaikuttamista toisen ystävyys- ja vuorovaikutussuhteisiin manipuloimalla, eristämällä ryhmästä tai yhteisöstä tai olemalla kuin toista ei olisi olemassakaan. (Hamarus 2012, 38.)

Repo (2015, 80) vastaavasti jakaa kiusaamisen fyysiseen, psyykkiseen ja sanalliseen kiusaamiseen. Fyysinen kiusaaminen esiintyy muun muassa lyömisenä, esteenä olemisena, kivien ja hiekan heittämisinä ja leikkien sotkemisena. Psyykkistä kiusaamista on esimerkiksi leikin sääntöjen muuttaminen, uhkailu, puhumatta jättäminen ja poissulkeminen. Sanallinen kiusaaminen voi puolestaan näkyä härnäämisinä, nimittelynä tai lällättämisenä. Myös Repo (2015, 80) puhuu suorasta ja epäsuorasta kiusaamisesta. Hänen mukaansa juoruilu, valehtelu, selän takana puhuminen sekä tietoinen ryhmän ulkopuolelle jättäminen ovat epäsuoraa kiusaamista. Epäsuorasta kiusaamisesta voidaan myös käyttää termiä relationaalinen aggressio tai relationaalinen kiusaaminen. Tällaisen kiusaamisen tarkoituksena on toisen kaverisuhteiden vahingoittaminen.

Kirveen ja Stoor-Grennerin (2011, 6) mukaan Perren (2000) jakaa päiväkodeissa tapahtuvan kiusaamisen neljään eri luokkaan, joita ovat fyysinen, verbaalinen ja objektisuhteinen kiusaaminen sekä poissulkeminen. Perren mukaan fyysinen kiusaaminen on lyömistä, potkimista, nipistelyä ja puremista, kun taas verbaalinen kiusaaminen on toiselle nauramista, nimittelyä, ja härnäämistä. Objektisuhteinen kiusaaminen voi olla toisen tavaroiden piilottamista tai rikkomista. Yhteistä kiusaamistapojen jaotteluille kategoriasta riippumatta on se, että samat tavat toistuvat niissä. Eri tutkijat näkevät siis samat asiat kiusaamisena.

Repo (2015, 83) pohtii, että tekojen jakaminen erilaisten kategorioiden alle voi olla myös ongelmallista, sillä yksittäiset teot voivat sopia monenkin eri kategorian alle. Koemme, että luokittelua tärkeämpää on kuitenkin oppia tunnistamaan itse kiusaamisilmiö eikä niinkään se mihin kategoriaan teko kuuluu.

3.3 Kiusaaminen vertaisryhmässä

Vertaisryhmä tarkoittaa samassa tilanteessa olevien ryhmää, esimerkiksi juuri päiväkotiryhmää. Kirves ja Stoor-Grenner (2010, 22) ovat kirjoittaneet Laineen ja Neitolan (2002) pohjalta siitä, että lapset tarvitsevat vertaisryhmää kasvaakseen, mikä tarkoittaa myönteistä vuorovaikutusta muiden ryhmän lasten kanssa. Ryhmään kehittyä nopeasti hierarkkisia piirteitä jonkun lapsen ollessa pidetyin ja ujompi lapsi saattaa pahimmillaan joutua syrjityksi. Vertaisryhmä joko hyväksyy tai torjuu ryhmän jäsenen. Osallisuus vertaisryhmässä on osa lapsen tervettä kasvua, joka pois jäädessään aiheuttaa riskin syrjäytyä myöhemmässä iässä.

Ryhmän ulkopuolelle jääminen aiheuttaa syrjäytymistä, jossa torjunta, arvottomuuden tunne ja kokemukset epäonnistumisesta kasautuvat. Torjuntaa esiintyy jo kolmevuotiailla ja tämä ennustaa sekä muiden kiusaamista että kiusatuksi tulemisen mahdollisuutta. Ryhmän torjuessa ja syrjäytyessä lapsi menettää yhteyden ryhmänsä jäseniin, lapsiin ja usein myös aikuisiin. Pienillä lapsilla ei ole vielä riittäviä kykyjä palauttaa yhteyttä. Kasvattajan tehtävänä on saada lapsi takaisin sosiaaliseen yhteyteen toisten kanssa. (Repo 2016, 12–13.)

Torjutun ja vertaissuhteissaan epäonnistuneen lapsen positiiviset kokemukset vuorovaikutuksesta jäävät vähäisiksi eikä hänellä ole mahdollisuutta harjoitella yhdessäoloa toisten kanssa. Tällöin lapsi jää vaille harjoitusta juuri niissä taidoissa, joita hän eniten tarvitsisi. Muiden hyväksymättömyys heikentää lapsen itsearvostusta ja hän saattaa alkaa suhtautua toisiin lapsiin kielteisesti. Tämä edelleen ruokkii torjuntaa. Heikolla itsearvostuksella varustetut lapset kokevat toiset helposti uhaksi ja he kohtaavat toiset lapset lähtökohtaisesti negatiivisesti. Myös muilla lapsilla saattaa olla hyvinkin ennakkoluuloinen käsitys torjutuista lapsista. Torjutut lapset saavat verrattain vähän myönteisiä aloitteita toisilta lapsilta, jolloin heidän on mahdotonta solmia tai ylläpitää ystävyysuhteita. (Repo 2016, 12–13.)

Alle kouluikäiset lapset monesti leikkivät yksin ja monet saattavat luonnollisesti viihtyä paremmin yksin. Kuitenkin sosiaaliset taidot ja tilanteeseen sopiva käyttäytyminen opitaan ryhmässä, ja vähemmänkin seuralliset lapset tarvitsevat harjoitusta ja kokemuksia. Usein kuitenkin yksin leikkimisen syynä ovat pettymykset kaverisuhteissa ja torjutuksi tuleminen. Ujo lapsi lannistuu helposti eikä hän enää pyri toisten lasten seuraan, jolloin myös kiusaamisen riski kasvaa. Vertaissuhteissa esiintyvät ongelmat usein kasautuvat samoille lapsille. Lapsilla, jotka tulevat torjutuiksi, on kasvanut riski kiusata tai tulla kiusatuksi. Ujot, syrjään vetäytyvät, yksinäiset ja aggressiivisesti käyttäytyvät lapset ovat riskiryhmässä tulla torjutuiksi. (Repo 2016, 12–13.)

Vaikka voisi ajatella, että kiusaaminen on vain kiusaajan ja kiusatun välinen asia, on koko ryhmä siinä mukana. Ryhmässä on kiusaajan ja kiusatun lisäksi mahdollisesti kiusaajan apuri, joka ei ole päätoimijana tilanteessa, mutta auttaa kiusaajaa. Kiusaamistilanteessa saattaa olla kannustajia, jotka sanoin tai elein näyttävät kiusaamiselle hyväksyntänsä. Kiusatulla saattaa olla puolustajia, jotka auttavat ja tukevat kiusattua. Loput ryhmäläisistä ovat niin sanottuja hiljaisia hyväksyjiä, jotka tietävät kiusaamisesta, mutta jättävät kiusaamisen huomioimatta. (Kaukiainen &

Salmivalli 2009.) Päiväkodin henkilökunnan on hankalaa määritellä ryhmän lasten roolit kiusaamistilanteissa (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 43). On kuitenkin tärkeää, että henkilökunta tuntee ryhmänsä lapset, tarkkailee mahdollisia kiusaamistilanteita ja sitä kautta osaa tehokkaasti puuttua niihin. Palaamme vertaissuhteen tukeviin vaikutuksiin tarkemmin luvussa 4.3.1.

3.4 Kiusaaminen Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2016b, 16, 19, 31) mukaan kiusaamista, väkivaltaa, rasismia ja häirintää ei sallita missään muodossa varhaiskasvatuksessa. Kiusaamiseen tulee puuttua ja sen ehkäisy tulee olla tietoista ja suunnitelmallista. Ristiriitojen tunnistamista ja niiden ratkaisemista rakentavasti opetellaan lasten kanssa. Lasten huoltajien kanssa keskustellaan ilmenneistä kiusaamistilanteista ja heidän kanssaan etsitään yhdessä ratkaisuja. Lisäksi lapsille tarjotaan mahdollisuuksia kehittää omia tunteita ja taitojaan. Varhaiskasvatuksessa kestävä elämäntavan periaatteita noudatetaan niin, että sosiaalinen ulottuvuus tulee huomioiduksi.

Varhaiskasvatuksen perustana on elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä ihmisarvon loukkaamattomuus. Sen tehtävänä on edistää lasten oikeutta hyvään ja turvalliseen lapsuuteen sekä edistää yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja moninaisuutta. Jokaisella lapsella on oikeus voida hyvin ja saada osakseen huolenpitoa ja suojelua. Varhaiskasvatuksessa huolehditaan koko yhteisön fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta turvallisuudesta. Näin ollen lapsia ohjataan kunnioittamaan ja suojelemaan sekä omaa että toisen kehoa. Varhaiskasvatus arvostaa sivistystä, mikä näkyy suhtautumisessa itseen ja muihin ihmisiin. Jokainen on arvokas sellaisena kuin on. Henkilöstön tulee ohjata lapsia toimimaan tämän mukaisesti ja luoda ilmapiiri, joka kunnioittaa moninaisuutta. (Opetushallitus 2016b, 18–19, 23, 31.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2016b, 39) mukaan jokaisella lapsella on oikeus tuntea olevansa osa ryhmää ja kokea yhteisöllisyyttä. Jokaisen tulee tulla hyväksytyksi omana itsenään ja ryhmän jäsenenä. Kannustaminen, myönteinen vuorovaikutus ja onnistumisen kokemusten mahdollistaminen ovat avaimia lapsen myönteisen minäkuvan kehittymiseen. Kasvattajien on mahdollistettava lapsille leikin edellytykset ja huolehdittava, että jokaisella on mahdollisuus olla mukana yhteisissä leikeissä. Kasvattajien läsnäolo tukee lasten välistä vuorovaikutusta sekä toimii ehkäisijänä ristiriitatilanteiden synnyssä.

Kun lapsi voi hyvin ja kokee olonsa turvalliseksi, hän oppii parhaiten. Myös vertaisryhmä ja kokemus yhteisöön kuulumisesta edistävät oppimista. Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöjä tulee kehittää siten, että varhaiskasvatuksen tavoitteet ovat saavutettavissa ja että oppimisympäristöt tukevat sekä terveen itsetunnon että sosiaalisten taitojen kehittymistä. Varhaiskasvatuksessa tuetaan eettisen ajattelun kehittymistä pohtimalla lasten kanssa eettisiä kysymyksiä. Pohdittavat aiheet voivat liittyä esimerkiksi ystäväyhteyden tai käsityksiin oikeasta ja väärästä. Myös ryhmän säännöistä ja niiden perusteluista on hyvä keskustella. Kasvattajien itse olisi myös hyvä pohtia omia asenteitaan esimerkiksi kieleen, etnisyyteen ja

erilaisiin katsomuksiin liittyen, ja kuinka asenteet näkyvät omissa toimintatavoissa tai puheissa. Lapset oppivat mallista, joten kasvattajan käyttämät vuorovaikutusmallit välittyvät lapsille. (Opetushallitus 2016b, 20, 30–31, 39, 43, 52.)

3.5 Kiusaaminen lainsäädännössä ja sopimuksissa

Varhaiskasvatuslain (540/2018 § 3) tavoitteina on taata lapselle kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatusympäristö. Lakiin on kirjattu myös se, että lapsen yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja tulee kehittää, vertaisryhmässä toimimista tulee edistää ja ohjata eettisesti vastuulliseen toimintaan ja toisten ihmisten kunnioittamiseen. 1.9.2018 tuli voimaan uusi Varhaiskasvatuslaki, johon on nyt erikseen kirjattu, että lasta tulee suojata väkivallalta, kiusaamiselta ja muulta häirinnältä (Varhaiskasvatuslaki 540/2018 § 10). Aiemmin näin ei ollut. Vaikka aiemmassa varhaiskasvatuslaissa kiusaamisesta tai sen vastaisesta toiminnasta ei suoraan puhuttu, on voitu näiden edellä mainittujen tavoitteiden ajatella käsittelevän myös kiusaamisen ehkäisyä päiväkodissa. Nykyisellä säädöksellä korostetaan, ettei kiusaamista suvaita ja siihen puuttumisen ja sen ehkäisyn tulisi olla suunnitelmallista, tietoista ja tavoitteellista.

Perusopetuslakiin (628/1998 § 29) on kirjattu, että lapsella on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Samaan lain kohtaan on kirjattu, että koulun opettajan tai rehtorin täytyy tuoda esiin sattuneet häirintä-, kiusaamis- ja väkivaltatapaukset uhrin ja tekijöiden huoltajille. Tapausten on täytynyt lain mukaan tapahtua joko koulussa tai koulumatkalla. Yhdenvertaisuuslakia (1325/2014) voidaan myös soveltaa kiusaamistilanteissa. Lain tehtävänä on lisätä yhdenvertaisuutta, estää syrjintää ja parantaa syrjityksi tulleen oikeusturvaa. Yhdenvertaisuuslain kuudennessa pykälässä on säädetty, että koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuutta koulutuksessa ja sen toimintaympäristössä tulee tarkastella ja tarvittaessa siirtyä toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden parantamiseksi.

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (63/1999 § 5, § 10, § 14) on säädetty, että jokaisella ihmisellä on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja oikeus sananvapauteen, jotka kiusaamistilanteissa saattavat olla uhattuina. Kyseisessä sopimuksessa myös kielletään kaikenlainen syrjintä.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (Unicef n.d.) ei olla kirjaimellisesti säädetty kiusaamisesta, mutta 19. artiklassa sopimusvaltiot ovat lupautuneet suojelemaan lasta asianmukaisin lainsäädännöllisin, hallinnollisin, sosiaalisin ja koulutuksellisin toimin kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä. Varhaiskasvatusympäristöön liittyy sopimuksen 3. artikla, joka koskee sopimusvaltiossa sijaitsevia lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavia laitoksia. Laitosten tulee toimia viranomaisten sääntöjen mukaisesti huolehtien lapsen turvallisuudesta ja terveydestä. Yleissopimuksessa on aiempien lakien tavoin kielletty kaikenlainen syrjintä.

4 KUSAAMISEN ENNALTAEHKÄISY

Varhaiskasvatuksessa kiusaamisen ennaltaehkäisyssä on kyse nimenomaan ehkäisystä, siitä että kiusaamista ei syntyisi lainkaan, kun taas koulumaailmaan suunnitellut kiusaamisen vastaiset toimenpiteet ovat enemmän väliintuloa. Niiden tarkoituksena on vähentää jo olemassa olevaa kiusaamista ja sitä kautta ehkäistä uusia kiusaamistapauksia. Pienten lasten parissa kiusaamisen ennaltaehkäisy on kasvatusta ja opetusta, jonka pyrkimyksenä on estää kiusaamisen syntyminen. Se on kasvatusta tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa kunnioitamme toinen toisiamme, opettamalla lapsille taitoja toimia toisten kanssa. Kiusaamisen ennaltaehkäisy vaatii tietoista ja johdonmukaista toimintaa laadukkaan peruspedagogiikan lisäksi. (Repo 2015, 104.) Tässä luvussa kuvaamme kiusaamisen ennaltaehkäisyn yleisiä periaatteita pienten lasten parissa. Näihin periaatteisiin kuuluvat sosiaalinen kompetenssi, yhteisöllisyys, vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö sekä varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri. Esittelemme myös varhaiskasvatuksessa käytössä olevia ennaltaehkäisyn menetelmiä.

4.1 Kiusaamisen ennaltaehkäisyn periaatteet

Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä lasten osallisuus ja yhteisöllisyys toimivat merkittävänä periaatteina. Tärkeää on hoitaa aina koko ryhmää eikä pelkäästään kiusaajaa tai uhria. Kasvattajien tehtävänä on luoda lapsille avoin ja turvallinen ilmapiiri, jotta he voivat ja uskaltavat kertoa mahdollisesta kiusaamisesta. (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 60.) Vuorovaikutuksen keskeisimpiä arvoja on toisten huomioonottaminen. Kasvattaja toimii esimerkkinä ja roolimallina. Tämä vaatii kasvattajalta sekä omaa eettistä pohdintaa että kannanottoa lasten välisissä ristiriitailanteissa. (Eskel & Marttila 2013, 85.)

Kiusaamisen ehkäisyssä olennaista on uusien toimintatapojen opettaminen ja vääristä toimintatavoista poisoppiminen. Kiusaaminen on kulttuuriin ja kontekstiin sidonnainen ryhmäilmiö, jolloin kiusaamisen ehkäisemissä on tärkeää kiinnittää huomiota ympäristön muuttamiseen eikä lapsen yksilöllisiin ominaisuuksiin. (Repo 2016, 11.) Kiusaamisen ehkäisyyn ratkaisuna ei ole, että huonosti käyttäytyvä ja kiusaava lapsi eristetään muista. Myös kiusaavalla lapsella on oikeus kokea positiivista vuorovaikutusta ja ryhmään kuulumisen tunnetta. Aikuisen toimintaan lapsen kanssa vaikuttavat aikuisen käsitykset ja odotukset lapsen kyvyistä säädellä omia tunnetilojaan. (Repo 2016, 13–14.) Eskel & Marttila (2013, 85) kertovat, että kasvattajan tulee ajatella lasta sellaisena, millaiseksi on hän kasvamassa.

Revon (2015, 105, 108) mukaan kiusaamisen ennaltaehkäisyssä olennaista on aikuisen ja lapsen välillä vallitseva lämmin ja kunnioittava vuorovaikutussuhde, jonka kannattelusta vastaa sensitiivinen aikuinen, joka huomaa lapsen aloitteet ja viestit ja reagoi niihin lapsen kannalta mielekkäästi. Ennaltaehkäisyn tavoitteena on niin yksittäisen lapsen hyvinvointi kuin lapsiryhmän hyvinvointi. Tämä vaatii keskustelua ja tietoista valintaa ryhmän kasvattajien kesken siitä, millaisessa ilmapiirissä he haluavat lasten kasvavan, sillä kasvattaja vaikuttaa kaikella toiminnal-

laan ja olemuksellaan siihen, millainen ilmapiiri hänen ympärilleen rakentuu. Loputon kannustus, myönteiset kokemukset vuorovaikutuksesta sekä kokemukset siitä, että toisten kanssa on mukavaa olla, ovat avaimia luottamuksen ja myönteisen ilmapiirin synnyssä.

Olennaisena osana kiusaamisen ennaltaehkäisyä ovat kasvattajan valmiudet havaita varhaisessa vaiheessa riskitekijöitä lapsen kehityksessä sekä keinot ehkäistä ongelmien syntymistä. Toverisuhdeongelmat ilmenevät eri tavoin, riippuen siitä, oireileeko lapsi sisään vai ulospäin suuntautuneesti ja tämä vaikuttaa näiden ongelmien havaitsemiseen. Lapsen ulospäin suuntautunut oireilu, esimerkiksi aggressiivinen tai häiritsevä käyttäytyminen, on kasvattajien suhteellisen helppo huomata. Kuitenkin epäsuora kiusaaminen sekä lapset, jotka eivät käyttydy vuorovaikutustilanteissa aloitteellisesti, ja lapset, joilla on heikot valmiudet sosiaalisissa taidoissa, jäävät helposti huomaamatta, ellei suurissa ryhmissä ole käytössä tarkkoja arviointi- ja havainnointimenetelmiä. (Marjanen, Ahonen & Majoinen 2013, 66.)

Kasvattajan tulee kiinnittää myös huomioita omaan asenteeseensa ja suhtautumiseensa kiusaamistilanteissa ja kiusaaviin lapsiin. Marjanen, Ahonen & Majoinen (2013, 67) toteavat, että lapset muodostavat mielipiteitä toisista, syrjäytymisriskissä olevista lapsista sen perusteella, miten aikuiset asennoituvat näitä lapsia kohtaan. He kertovat myös, että kasvattajien on havainnoitu suuntaavan paljon julkista huomiota lasten käytöksen korjaamiseen. Kasvattajalla on keskeinen asema sekä negatiivisesti oireilevien lasten leimautumisen ehkäisemisessä että kaverimieltymyksien muodostumisessa.

4.2 Sosiaalinen kompetenssi

Sosiaalinen kompetenssi on käsitteenä laaja ja moniselitteinen, eikä sille siksi ole yhtä yleisesti hyväksyttyä määritelmää (Laine 2005, 116). Me päädyimme käyttämään tässä opinnäytetyössä Neitolan (2011, 17–18) määritelmää sosiaalisesta kompetenssista. Sosiaalisella kompetenssilla tarkoitetaan lapsen kykyä solmia ja ylläpitää myönteisiä kaverisuhteita, hillitä negatiivista käyttäytymistä ja välttää epäedullista sosiaalista asemaa. Näiden kykyjen lisäksi sosiaalisen kompetenssiin vaikuttaa lapsen kyvyt tunnistaa ja ilmaista tunteitaan, säädellä tunteitaan ja tunteisiin liittyvää käyttäytymistä, reagoida oikealla tavalla toisten tunteisiin sekä lapsen temperamentti ja persoonallisuus. Tämän määritelmän perusteella kerromme alaluvuissa tarkemmin sosiaalisista taidoista, tunnetaidoista sekä itsesäätelystä.

Jos lapsella on puutteita sosiaalisessa kompetenssissa eikä hän ole saavuttanut alkeellistakaan tasoa koulunkäynnin alkamiseen mennessä, on lapsella hyvin suuri riski syrjäytyä myöhemmin elämässään. Lapsilla, jotka ovat syrjäytymisriskissä, käyttäytyminen on usein negatiivista ja kehittymättömämpää muihin lapsiin verrattuna, ja tämä edelleen vaikeuttaa hyväksytyksi tulemistä vertaisryhmässä. Tämän vuoksi kasvattajien on erityisen tärkeää tukea etenkin syrjäytymisriskissä olevien lasten sosiaalisen kompetenssin kehittymistä. (Marjanen, Ahonen & Majoinen 2013, 66–67.) Tällöin tavoin voidaan myös ehkäistä sekä kiusaamista että kiusatuksi joutumista.

4.2.1 Sosiaaliset taidot

Ihmisellä on synnynnäinen tarve ystävyyssuhteeseen, läheiseen inhimilliseen kiintymykseen toisen ihmisen kanssa sekä hyväksytyksi tulemisen kokemukseen vertaisuhteissa. Vaikka ystävyyssuhteet eivät poistaisi itse kiusaamista, ne suojaavat lasta negatiivisilta emotionaalisilta kokemuksilta, torjutuksi tulemiselta sekä myöhemmin kiusaamisesta johtuvista seurauksista. Tähän riittää yksikin vastavuoroinen ystävyyssuhde. (Repo 2016, 10.)

Keltikangas-Järvisen (2010, 17) mukaan sosiaaliset taidot tarkoittavat kykyä selviytyä sosiaalisista tilanteista sekä kykyä tulla toimeen muiden kanssa. Hänen mukaansa nämä taidot kehittyvät kokemusten ja kasvatuksen kautta. Tämän takia onkin tärkeää keskittyä tukemaan lapsia sosiaalisissa tilanteissa ja toimia kasvattajana itse esimerkillisesti. Sosiaalisesti taitavasti käyttäytyvän lapsen käyttäytyminen on tehokasta ja tilanteeseen soveliasta verbaalia tai non-verbaalia toimintaa, johon toiset vastaavat myönteisesti. Sosiaalisissa taidoissa ajoitus ja vastavuoroisuus ovat tilanteissa avainasemassa, ei pelkkä mekaaninen toiminta. (Salmivalli 2005, 79.)

Sosiaalisiin taitoihin kuuluvat myös kyky ymmärtää toista ihmistä, kyky asettua toisen asemaan ja myötätunnon tunteminen. Myös hienotunteisuus ja sosiaalinen herkkyys luetaan osaksi sosiaalisia taitoja. (Keltikangas-Järvinen 2010, 22–23.) Revon (2016, 13) mukaan myötätunto kehittyy, kun lapsi elää empaattisessa ympäristössä, empaattisten aikuisten ympäröimänä. Lapsilla on todettu olevan synnynnäisiä taipumuksia empatiaan ja hyväntahtoiseen käyttäytymiseen. Kuitenkin osalla lapsilla, jotka kiusaavat, on huomattu olevan heikompi kyky asettua toisen asemaan, vaikka heillä muuten olisi hyvät sosiaaliset taidot. Johdonmukaisella varhaiskasvatuksella sekä kodin yhteistyöllä empatiataidot ja myötätunto ovat kuitenkin opittavissa.

Sosiaalisesti taitavalle lapselle on ominaista taito havainnoida oikein toisen tunteita, ajatuksia ja aikomuksia sekä kyky ennakoida oman toimintansa seuraamuksia. Havainnot muodostavat perustan asianmukaiselle toiminnalle. Tämä vaatii sosiokognitiivisia taitoja, jotka tarkoittavat taitoa tehdä oikeaan osuvia päätelmiä sosiaalisista tilanteista, toisen tunteista, ajatuksista ja aikomuksista. Jotkut lapset ovat tässä taitavampia kuin toiset. (Salmivalli 2005, 85–87.)

Koivulan & Laakson (2017, 122–123) mukaan kasvattajan sensitiivisyydellä ja vuorovaikutustaidoilla ja sillä, millaisen vuorovaikutusympäristön he rakentavat, on merkittävä vaikutus lapsen sosiaalisten taitojen kehittymiseen. Vuorovaikutusympäristössä, joka tukee ja rohkaisee lasta, huomioi lapsen kyvyt ja vahvuudet ja jossa kasvattaja toimii kunnioittavan käyttäytymisen ja myönteisen vuorovaikutuksen roolimallina sekä auttaa ratkaisemaan ristiriitatilanteita, lapsi uskaltaa harjoitella sosiaalisia taitojaan sekä niiden kehittymiselle on suotuisat olosuhteet.

4.2.2 Tunnetaidot

Osa sosiaalisesti vastuullista käyttäytymistä ovat tunnetaidot. Hyvät tunnetaidot ovat yhteydessä suosioon vertaissuhteissa sekä sosiaaliseen taitavuuteen. Lapsen tietoisuus sekä omista että toisten tunteista on tärkeää lapsen sosioemotionaalisten taitojen kehittymisen kannalta. (Koivula & Laakso 2017, 115–117, 122–123.) Jääskinen ja Pelliccioni (2017, 34) määrittelevät tunnetaidot tarkoittamaan sitä, miten henkilö kohtaa itsessään ja ympärillään tapahtuvat asiat. Tunnetaitoihin sisältyy tunteiden tunnistaminen, tunteiden sietäminen, tunteiden säätely, tunteiden ilmaisu, tunteiden käsittely ja purkaminen sekä voimaantuminen.

Tunnetaidoissa ensimmäinen taito on tunteen tunnistaminen. Tunnistamisen päälle rakennetaan kaikki muut tunnetaitojen osa-alueet. Tunteen tunnistamisen edellytyksenä on tietoisuus itsestä, kyky havainnoida kehollisia aistimuksia. Tähän liittyy myös taito nimetä tunteita. Tunteen sietämisellä tarkoitetaan, että tunnistaa tunteen ja havainnoi siihen liittyviä impulsseja, kuitenkin reagoimatta niihin heti. Sietämällä tunnetta ja kuuntelemalla itseä on mahdollista tehdä tietoinen valinta, millä tavalla reagoi tunteeseen. Kun tunne on tunnistettu ja sitä on hetki siedetty, on mahdollista vaikuttaa tunteen voimakkuuteen. Tunteen säätelyssä tukena ovat esimerkiksi hengitys, toisen ihmisen läsnäolo ja tuki, mielikuvat ja kehon tuntoaisteihin keskittyminen. Tarkoituksena tunteen säätelyssä on, että pystyy tietoisesti toimimaan tunteen kanssa rakentavalla tavalla. Kun tunteen on tunnistanut, sitä on sietänyt ja sitä on myös säädelyt, on mahdollista ilmaista tunne rakentavasti. Tärkeää on yrittää sanoittaa tunnetta. Tunteen sanoittamisen lisäksi erilaisia keinoja ilmaista tunnetta ovat esimerkiksi kirjoittaminen, musiikki ja maalaaminen. Tunteiden purkamisella ja käsittelyllä tarkoitetaan sitä, että tunne puretaan ulos kehosta ja mielestä, tunnetta käsitellään katsomalla ja tutkimalla sitä. Tunteen suuruudesta ja voimakkuudesta riippuen, aina ei purkamiselle ja käsittelylle ole tarvetta. Tunteen sietäminen ja säätely ovat voineet saada tunteen haihtumaan tai pienenemään. Viimeisenä taitona tunnetaidoissa on voimaantuminen. Tunnetaidoissa voimaantuminen tarkoittaa sitä, että henkilö kokee varmuutta toimia tunteidensa kanssa erilaisissa tilanteissa. (Jääskinen & Pelliccioni 2017, 36–46.)

Tunnetaidot vaikuttavat elämään monin eri tavoin. Tunteet ovat läsnä koko ajan. Hyvät tunnetaidot suojaavat elämän kolhuilta sekä ovat tukena ihmiseksi kasvussa, itsetunnon kehityksessä ja ihmissuhteissa. Tunnetaidot ja sosiaaliset taidot liittyvät kiinteästi toisiinsa. Kun oppii toimimaan omien tunteidensa kanssa, oppii myös ottamaan toiset ja toisten tunteet huomioon sosiaalisissa tilanteissa. (Jääskinen & Pelliccioni 2017, 35.)

Koivulan & Laakson (2017, 122–123) mukaan varhaiskasvatuksessa on tärkeää, että lasten kanssa puhutaan tunteista ja nimetään niitä. Tärkeää on myös keskustella siitä, miltä tunteet tuntuvat, ja kuinka jonkin tunnetilan kanssa selviää tai siitä pääsee ylitse. Tunteiden säätelyn harjoittelu on myös olennaista. Draama, käsinekset tai sarjakuvittaminen ovat esimerkiksi hyviä keinoja käsitellä tunteita herättäviä, vaikeitakin tilanteita ja harjoitella niihin sopivia toimintatapoja. Kasvattajan tulee lisäksi myös miettiä, miten ryhmässä voidaan lisätä ja vahvistaa positiivisia

tunnekokemuksia, esimerkiksi yhteisöllisyyden tunnetta ja iloa omasta osaamisesta.

Synnyynnäisistä valmiuksista ja automaattisesta viriämisestä huolimatta merkittävä osa tunteisiin liittyvistä taidoista syntyy oppimisen ja kokemuksen kautta. Tunteiden erittelemisen, nimeämisen ja säätelyn oppiminen on voimakkaasti yhteydessä lapsen kokemuksiin läheisistä ihmissuhteista sekä koko kulttuuriseen kontekstiin, jonka vaikutuspiirissä lapsi elää. (Koivula & Laakso 2017, 115–117.)

4.2.3 Itsesäätelytaidot

Tuija Aron (2011a, 10) mukaan itsesäätelykyvyn ansiosta ihminen kykenee toimimaan tilanteiden ja tavoitteiden vaatimalla tavalla tai olemaan toimimatta. Itsesäätelylle on monta määritelmää riippuen asiayhteydestä sekä siitä, mistä teoreettisesta viitekehiksestä sitä katsotaan. Tässä opinnäytetyössä käytämme kehityspsykologista näkökulmaa, jossa itsesäätelyllä tarkoitetaan ihmisen kykyä säädellä tunteitaan, käyttäytymistään sekä kognitiivista toimintaansa. Tunteiden ja käyttäytymisen säätelyllä tarkoitetaan kykyä ymmärtää ja hyväksyä tunteensa ja taitoa ilmaista tunteitaan ja niihin liittyviä toimintoja sosiaalisesti suotavalla ja tavoitteiden mukaisella tavalla, kun taas kognitiivisen toiminnan säätelyllä tarkoitetaan kykyä säädellä tietoisesti esimerkiksi tarkkaavaisuutta ja muistia sekä suunnitella ja arvioida toimintaansa. Myös tietoinen tiedon jäsentäminen, sääntöjen luominen ja strategioiden kehittäminen ovat osa kognitiivisen toiminnan säätelyä. (Aro 2011a, 10–12.) Myös Peitso ja Närhi (2011, 168, 170) näkevät kehityspsykologisen näkökulman mukaisesti tunteiden ja käyttäytymisen säätelyn osaksi itsesäätelykykyä. Lapsen kehittyessä näissä taidoissa lapsen riippuvuus ympäristötekijöihin vähenee. Lapsen omat taidot jäsentää tilanteita, valita toimintatapoja ja käyttäytymistä sekä kyky arvioida tilanteita vahvistuu. Itsesäätelytaitojen kehitys on yksilöllistä. Osa lapsista oppii nopeasti säätelämään toimintaansa tilanteiden vaatimalla tavalla, kun taas osalla käyttäytymisen säätely sekä tunteiden hillitseminen ja ilmaiseminen sosiaalisesti suotavasti kehittyvät hitaammin.

Hyvät itsesäätelytaidot auttavat lasta vaikeista sosiaalisista tilanteista, kuten riidoista ja kiusaamisesta selviämisessä. Puutteet tunteiden ja käyttäytymisen säätelyssä sekä tarkkaavaisuuteen liittyvissä taidoissa näyttävät johtavan kasaantuviin ongelmiin kaverisuhteissa ja sosiaalisissa taidoissa. (Poikkeus 2011, 96.) Haastavat tunteet, kuten viha, pettymys ja suru, luovat haasteen tunteiden ja käyttäytymisen säätelylle. Näiden tunteiden ilmaisu sosiaalisesti suotavasti ja lapsen omaa hyvinvointia palvelevasti vaatii vauvaiässä alkavaa harjoittelua. Onnistuneen itsesäätelyn myötä lapsi kykenee torjumaan itselleen tai muille vahingollista käyttäytymistä. Itsesäätelyn ansiosta lapsi kykenee palkitsevaan vuorovaikutukseen muiden kanssa voimakkaista tunnekokemuksista huolimatta. (Aro 2011a, 11–12.)

Pulmat itsesäätelytaidoissa voivat tulla esiin tunteiden ja käyttäytymisen alii- tai ylisäätelynä. Alisäätely voi ilmetä muun muassa impulsiivisuutena, aggressiivisuutena ja käytösongelmina. Ylisäätely puolestaan voi näkyä esimerkiksi arkuutena, estyneisyytenä ja pelokkuutena. (Aro 2011b, 106.) Itsesäätelykyvyt ovat usein

muita kiusaavalla lapsella kehittymättömät. Lapsi käyttäytyy impulsiivisesti ja väkivaltaisesti, saattaa rikkoa leikin tai lyödä, kun hän turhautuu tai tulee torjutuksi. Aggressiivisen käytöksen tai esimerkiksi leikin rikkomisen toistuessa, voidaan sitä pitää kiusaamisena. Kuitenkin jos lapsi tulee torjutuksi, on hän myös kiusaamisen kohteena. Lapsen säätelykyvyn ylittyminen voi olla lapselle traumaattinen kokemus, mutta nämä tilanteet helposti tulkitaan tahalliseksi kiusanteoksi. (Repo 2016, 13.)

Itsesäätelytaitojen tukemisen kannalta olennaista on, että lapsella ja aikuisella on myönteinen ja lämmin vuorovaikutussuhde, jonka kautta lapsi voi tuntea itsensä arvokkaaksi. Lämmin suhde myös kannustaa lasta toimimaan odotusten vaatimalla tavalla. Kannustus ja myönteinen palaute ovat tärkeitä keinoja, joilla lapsen käyttäytymistä voi johdattaa haluttuun suuntaan. Aikuisen välittävällä, lämpimällä ja johdonmukaisesti tukevalla läsnäololla on erityisen tärkeä merkitys lapselle, jolla on itsesäätelyssä haasteita. Lapselle on hyvä kertoa, että hänen kanssaan on kiva olla. Sanallinen viesti vahvistaa lapsen myönteistä minäkuvaa ja luo mallin tunteiden nimeämisestä. (Eklund & Heinonen 2011, 216, 222–224.) Aikuisen nimeämisessä lapsen tunteita, lapsi oppii vähitellen tunnistamaan omia tunteitaan ja nimeämään niitä. Tunteiden nimeäminen auttaa myös niiden säätelyssä ja ilmaisemisessa ja näin ollen tukee itsesäätelyä. (Määttä & Aro 2011, 42.)

4.3 Yhteisö ja yhteisöllisyys

Yhteisöllisyys on kokemukseen perustuva tunne yhteisön jäsenyydestä sekä yhteisön merkityksestä yksilölle. Tunne yhteisöllisyydestä on yhteisön jäsenten keskinäinen tunne yhteen kuulumisesta ja merkityksellisyydestä toisilleen. Kokemus yhteisöllisyydestä syntyy yhteisön rakentuessa ja toimiessa. Yhteisön jäsenillä on myös jaettu usko siitä, että yhteisön jäsenten tarpeet täyttyvät heidän sitoutuessa yhdessäoloon. Muista ryhmistä yhteisö eroaa siten, että yhteisön jäsenien välillä on yhteisestä toiminnasta muodostuva positiivinen tunneside. (Koivula 2013, 20–21.)

Haapsalon, Kirkkopellon ja Revon (2016, 80) mukaan yhteisöllinen vahvuus syntyy lasten välisistä tunnesiteistä, ystävyysuhteista ja yhteisestä ymmärryksestä siitä, että "tämä on minun ryhmäni ja nämä ovat minun kavereitani". Yhteisöllisyyden rakentaminen alkaa heti, aikuisen antaman mallien tuella. Hyvin rakentunut yhteisö luo perustan syrjäytymisen ja kiusaamisen ehkäisylle. Koivula (2013, 43) toteaaakin, että kasvattajien tulisi pohtia konkreettisia keinoja, joiden avulla yhteisöllisyyden kehittymistä voitaisiin tukea ja helpottaa kyseisessä lapsiryhmässä.

Lapsen tulee voida aidosti kokea kuuluvansa ryhmään, kokea olevansa vaikutusvaltainen jäsen sekä saada toimia tasavertaisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa, jotta yhteisöllisyys on aitoa ja toimivaa (Marjanen, Ahonen & Majoinen 2013, 71). Eskelin ja Marttilan (2013, 78) mukaan olennaista yhteisöllisyydessä on myös se, että lapsi kokee olevansa arvostettu, tärkeä ja hyväksytty omassa yhteisössään. Toimivaan yhteisöön kuuluu myös yhdessä laaditut pelisäännöt. Yhdessä sovittuihin pelisääntöihin on helpompaa sitoutua. (Marjanen, Ahonen & Majoinen

2013, 71.) Kiusaamisen ehkäisyssä lasten kanssa voidaan yhdessä sopia, ettei tässä ryhmässä kiusata ketään eikä jätetä ketään yksin.

Varhaiskasvatusikäisillä lapsilla on kehityksellinen herkkyys sosiaalisiin kontakteihin ja sosiaalisten taitojen harjoitteluun. Tämän vuoksi yhteisöllisyyteen on tärkeää kiinnittää huomiota päiväkodissa. Lapset myös oppivat monenlaisia asioita ja kehittävät sosiaalisia taitojaan yhdessä toimiessaan. Kasvattajien on oleellista miettiä, miten lasten välisiä ystävyyssuhteita tuetaan, miten edistää laadukasta leikkiä, miten rakentaa koko ryhmälle yhteiset toimintatilanteet sekä sitä, miten lasten välisiä vuorovaikutustilanteita ohjataan. Päiväkodissa opitut yhteisöllisyyden keskeiset taidot helpottavat myös siirtymistä uusiin yhteisöihin ja ryhmiin, kuten esimerkiksi siirtyessä päiväkodin sisällä ryhmästä toiseen tai päiväkodista kouluun. (Koivula 2013, 24.)

4.3.1 Vertaissuhteet

Tässä luvussa palaamme vertaissuhteiden käsitteeseen, jota tarkastelimme luvussa 3.3 kiusaamisen näkökulmasta. Vertaiset ovat henkilöitä, jotka ovat suurin piirtein samalla tasolla sosiaalisessa, emotionaaliossa ja kognitiivisessa kehityksessä. Usein vertaiset ovat ikätovereita, mutta eivät välttämättä tismalleen saman ikäisiä toistensa kanssa. (Salmivalli 2005, 210.) Vertaisryhmä tarjoaa lapselle mahdollisuuden solmia ystävyyssuhteita sekä olla osallisena ryhmässä, mikä kehittää lapsen kognitiivisia ja sosiokognitiivisia valmiuksia (Repo 2015, 123). Hyvä vertaisryhmä ja positiiviset kaverisuhteet toimivat tukena lapsen kehitykselle ja luovat mahdollisuudet myönteiselle vuorovaikutukselle ja itsearvostukselle. Vertaisryhmässä lapsi saa kokemuksia erilaisista tunteista sekä harjoittaa erilaisia sosiaalisen käyttäytymisen muotoja ja sosiaalisia taitoja. Lisäksi lapsi kehittyy kielellisesti ja lapsen ongelmanratkaisuvalmiudet lisääntyvät. Vertaissuhteet tukevat lapsen persoonallisuuden kehitystä ja auttavat minäkuvan ja itsearvostuksen muodostamisessa. Vertaiset ovat ydinsemissä myös sellaisten lasten kehityksessä, joilla on ongelmia sosiaalisten taitojen alueella. (Neitola 2013, 104.)

Vertaisryhmässä toiminen syventää ryhmään kuulumisen tunnetta. Ongelmat vertaissuhteissa voivat lisätä syrjäytymiskehityksen ja kiusaamisen riskiä. (Repo 2015, 123.) Negatiiviset kokemukset vertaisista sekä ulkopuolelle jääminen tuottavat lapselle stressiä ja lisäävät lapsen kielteisiä käsityksiä itsestä sekä toisista. Ongelmat sosiaalisissa suhteissa ja torjutuksi tuleminen ovat riski lapsen suotuisalle kehitykselle. (Neitola 2013, 104.) Pienten lasten tukeminen vertais- ja ystävyyssuhteissa sekä lapsen ohjaaminen toimimaan näissä suhteissa on osa kiusaamisen ehkäisyä (Repo 2015, 125).

Neitolan (2013, 103) mukaan hyvänlaatuiset vertaissuhteet tukevat lapsen kehitystä, suojaavat lasta ryhmään sopeutumisongelmilta sekä vähentävät myös muiden riskitekijöiden vaikutusta lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin. Jos lapsi jää vertaisryhmän positiivisten vaikutusten ulkopuolelle, altistuu lapsi myöhemmässä elämässään mielenterveyden ongelmille, heikolle opintomenestykselle sekä negatiivisille asenteille koulua kohtaan. (Neitola 2013, 103.) Jo päiväkodissa panosta-

malla vertaissuhteisiin, ryhmädynamiikkaan sekä yhteisöllisyyteen voidaan merkittävästi vaikuttaa lapsen myöhempään koulumenestykseen sekä sopeutumiseen siirtymissä.

4.3.2 Ryhmädynamiikka

Lapsiryhmässä käyttäytymisnormit syntyvät hiljalleen ja niihin vaikuttavat monet eri tekijät. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi yhteiskunnan arvot, sosioekonomiset tekijät, lasten perhetaustat ja ryhmässä vallitseva kulttuuri ja pedagogiikka. Jokainen ryhmä määrittelee, millainen käytös on sallittua ja hyväksyttyä sekä minkälaista käytöstä edellytetään ryhmään kuuluakseen. (Repo 2016, 11–12.) Kasvattajan tuleekin suunnitelmallisesti rakentaa ryhmää kohti myönteistä vuorovaikutusta ja poistaa negatiivisia käyttäytymisnormeja. Erityisen tärkeää onkin ohjata lapsia ja ryhmää ryhmänmuodostumisen alkuvaiheessa, kun pelisäännöt syntyvät ja roolit ovat muovautumassa. (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 80.) Vuorisalo ja Eerola-Pennanen (2017, 246–247) korostavat myös kasvattajan tietämystä lasten keskinäisistä suhteista. He pitävät tätä tietämystä yhtenä tärkeimmistä ryhmänohjauksen työkaluista, kun tavoitteena on tasavertainen ja kaikkien osallistumista tukeva työskentely ryhmänä.

Jokaisella lapsella on halu kuulua ryhmään, saada arvostusta ja kokemus siitä, että hänestä pidetään. Jos tämä tarve ei tyydyty eikä lapsella ole riittäviä keinoja parantamaan asemaansa, lapsi saattaa turvautua kiusaamiseen. On todettu, että kiusaaminen on tehokas väline valta-aseman saavuttamiseen, etenkin jos ryhmä tukee kiusaamista ja kiusaamisesta tulee sosiaalisesti palkitsevaa. Jos kiusaaja saa myönteistä palautetta, kuten suosiota ja statusta, ei hänellä ole luontaista tarvetta muuttaa käyttäytymistä. On myös mahdollista, että kiusaaminen aiheuttaa mielihyvän tunnetta siihen osallistuvilla lapsilla. Tämä mielihyvän tunne tulee yhteenkuuluvuuden tunteesta eikä välttämättä uhrin loukkaamisesta. (Repo 2016, 11–12.)

Lapsille muodostuu ryhmässä erilaisia rooleja. Aina lapsi ei vaikuta itse omaan rooliinsa, vaan ryhmä määrittelee roolit jäsenilleen. Tällöin esimerkiksi kiusaamistilanteessa normin vastaisesti toimiminen voi olla yksilöille vaikeaa. Eri rooleja lapsilla voivat olla kiusaaja, uhri, kiusaaja-uhri sekä kiusaamisen kannustajat ja auttajat. Suurin osa on sivustaseuraajia, jotka ovat tietoisia siitä mitä tapahtuu, mutta hakeutuvat pois tilanteesta. Puolustajia on kahdenlaisia: niitä, jotka menevät kertomaan aikuiselle sekä niitä, jotka menevät kiusaamistilanteesta väliin ja käskvät kiusaajaa lopettamaan. (Repo 2016, 11–12.)

Noin kolmen vuoden ikäisillä lapsilla alkaa ryhmään syntyä ryhmähierarkiaa, kun lapset alkavat nimetä lapsia, joista pitävät. Tämä on ryhmädynaaminen ilmiö eikä sinällään haitallinen. Ilmiöstä tulee kuitenkin haitallinen, jos lapsi kokee, ettei ole osa ryhmää eikä hänestä pidetä. Jos ryhmän tietoisesta rakentamisesta ei riittävästi huolehdi, voi ryhmähierarkiaan liittyä negatiivisia ilmiöitä. Kasvattajalla on vastuu ryhmän muodostumisesta sekä sen ilmapiirissä. Kasvattaja on osa ryhmää ja osallistuu yhtä lailla määrittelemään, mikä toiminta on sallittua ja mikä ei. Pie-

nillekin lapsille on kuitenkin mahdollista opettaa, että vastuu ryhmästä ja sen jäsenistä on kaikilla ryhmän jäsenillä. Lapsille voi opettaa, että ystävälliset eleet, ilmeet ja tervehtiminen vaikuttavat yhteiseen tunnelmaan. Voi myös kertoa, että tekemättä jättäminenkin vaikuttaa ryhmän ilmapiiriin. (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 80.)

4.4 Vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö

Kiusaamisen ennaltaehkäisyn pohjana ja edellytyksenä on lasta ympäröivien aikuisten yhteistyö (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 20). Varhaiskasvatustilain (540/2018 § 3) mukaan varhaiskasvatuksen yhtenä tavoitteena on toimia yhteistyössä lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen ja hyvinvoinnin tukemiseksi sekä tukea lapsen vanhempaa tai muuta huoltajaa kasvatustehtävässään. Lapsen vanhemmille tai muille huoltajille tulee antaa mahdollisuus lapsensa varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin osallistumiseen. Säännöllisesti on myös järjestettävä mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin. (Varhaiskasvatustilain 540/2018 § 20.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön tavoitteena on, että vanhemmat ja huoltajat yhdessä sitoutuvat edistämään lapsen tervettä ja turvallista kasvua, kehitystä ja oppimista. Kasvatustyö edellyttää aloitteellisuutta varhaiskasvatuksen henkilöstöltä ja yhteistyön tulee olla vuorovaikutuksellista. Tavoitteena tulee olla luottamuksellisen ja avoimen suhteen rakentaminen päiväkodin ja lapsen kodin välille. Vanhempien ja huoltajien kanssa tehtävässä yhteistyössä tulee huomioida perheiden moninaisuus, lasten yksilölliset tarpeet sekä vanhemmuuteen liittyvät kysymykset. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa korostetaan luottamuksellista ilmapiiriä, jolloin myös haastavissakin tilanteissa yhteistyö on mahdollista, kuten silloin, jos huoli lapsen hyvinvoinnista herää. (Opetushallitus 2016b, 32–33.) Haapsalo, Kirkkopelto & Repo (2016, 20) korostavat myös dialogia vanhempien kanssa tehtävässä yhteistyössä. Ensikohtaamisessa luodaan jo pohja yhteistyölle. Tämä pohja tulee luoda hyvin, jotta mahdollistetaan yhteistyön vakiintuminen ja syventyminen. Luottamus varhaiskasvatukseen sekä varhaiskasvatuksen henkilöstöön syntyy siitä, millä tavoin kasvattajat toimivat yhdessä sekä miten he välittävät lapsesta tietoa vanhemmille ja huoltajille. (Eskel & Marttila 2013, 87–88.)

Eskelin ja Marttilan (2013, 87–88) mukaan varhaiskasvatuskeskustelut ovat keskeisessä roolissa. Heidän mukaansa on tärkeää pohtia, ovatko varhaiskasvatuskeskustelut dialogisia ja yhteistyötä tukevia. Keskustelukulttuurin ollessa dialoginen, vanhempien ja huoltajien kanssa kyetään luomaan yhteistä toimintapohjaa, vaikka näkemykset ja ajatukset olisivatkin erilaiset.

Otettaessa puheeksi vanhempien kanssa kiusaamisen, kannattaa välttää tulkintojen tekemistä. Lasta ei kannata laittaa kiusaajan tai uhrin rooliin, sillä se on aina aikuisen tulkinta tilanteesta. Tämä saattaa herättää vanhemmissa ja huoltajissa tunteita ja vastustusta. Tulkintojen sijaan kannattaa puhua tosiasioista, siitä mitä

on tapahtunut. Faktatiedon vastaanottaminen on lapsen vanhemmille ja huoltajille helpompaa kuin sen kuuleminen, että oma lapsi on esimerkiksi kiusannut muita. (Repo 2015, 55.) Kiusaamistilanteet ovat aina arkoja paikkoja myös vanhemmille, joten kasvattajan tulee olla sensitiivinen ja valita sanansa oikein. On kuitenkin aina kasvattajan vastuulla lähestyä vanhempia, jos kasvattajilla on herännyt huoli lapsen käyttäytymisestä. Vanhemmilla ja huoltajilla on oikeus saada tietää, mitä ryhmässä tapahtuu. (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 20.)

Puheeksiottaminen on tärkeää sekä silloin kun lasta on kiusattu että silloin kun lapsi on kiusannut. Näin vanhemmat osaavat ottaa kiusaamisen puheeksi myös kotona. Etenkin silloin, jos lapsi on kiusannut muita, voidaan yhdessä vanhempien kanssa sopia tavoista, joilla auttaa lasta ratkaisemaan tilanteita muilla tavoilla. Näin lasta voidaan tukea yhdessä vanhempien kanssa muuttamaan käyttäytymistään oikeaan suuntaan. (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 76.)

4.5 Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016b, 28–30) toimintakulttuuria korostetaan vahvasti. Toimintakulttuuri on pohja miksi ja miten kaikki asiat varhaiskasvatussyksikössä tehdään. Päiväkodin johtajalla on vastuu pedagogiikan johtamisesta, joka antaa pohjan toimintakulttuurille. Toimintakulttuuria noudatetaan ja muokataan joko tiedostaen tai tiedostamatta koko varhaiskasvatussyksikön toimesta lapset mukaan lukien.

Arvot ja asenteet ovat toimintakulttuurin perusta ja niitä siirretään lapsille suunnitellusti pedagogisesti sekä satunnaisesti jokapäiväisessä arkisessa toiminnassa. Toimintakulttuuri koostuu arvojen ja asenteiden lisäksi työtavoista, konkreettisesta oppimisympäristöstä, moniammatillisesta sekä varhaiskasvatussyhteisön sisäisestä yhteistyöstä, varhaiskasvatussyhteisön hengestä ja vuorovaikutuksesta, sekä varhaiskasvatushenkilöstön ammattitaidosta ja halusta uudistaa toimintamalleja. Niin kuin aiemmin mainitsimme, on johtaminen tärkeä osa varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin luomista, ja näin se on myös tärkeä osa itse toimintakulttuuria. (Opetushallitus 2016b, 28–30.)

Mielestämme on tärkeää, että kaikki varhaiskasvatussyksikön työntekijät ovat tietoisia varhaiskasvatussyksikön arvoista sekä ovat yhdessä toteuttamassa ja kehittämässä työyhteisön toimintakulttuuria lapsiryhmän edun mukaiseksi. Toimintakulttuuriin sisältyy myös epävirallisia menettelytapoja, joita ei välttämättä edes tiedosteta, mutta jotka silti ohjaavat varhaiskasvatustyöntekijöiden tai lasten toimintaa. Lapset ottavat helposti mallia siitä, kuinka aikuiset kohtelevat lapsia tai muita aikuisia. Johtajan on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2016b, 29) mukaan näin ollen tärkeää kehittää toimintakulttuuria jokaisen lapsen hyvinvointia ja oppimista tukevaksi niin, että varhaiskasvatuksen henkilökunta, lapset sekä lasten huoltajat ovat mukana prosessissa.

4.6 Kiusaamisen ennaltaehkäisyn menetelmiä

Tässä luvussa kerromme kiusaamisen ennaltaehkäisyn menetelmistä. Kerromme tuetusta leikistä, pienryhmätoiminnasta, MiniVersosta, Piki-kirjasta, tunnekor-teista ja draamakasvatuksesta. Esittelemme nämä menetelmät, sillä tutkimuksemme mukaan ne olivat eniten käytettyjä menetelmiä.

Tuetussa leikissä kasvattaja on aidosti läsnä sekä mukana lasten vapaan leikin aikana. Näin hänen on mahdollista havainnoida lasten toimintaa. Neitolan (2013, 130) mukaan lapsiryhmän aikuiset usein pysyttelevät leikkien ulkopuolella vain sivustaseuraajina, vaikka lapset kaipaavat tukea leikkien sujumiseen. Kasvattajan tulee oppia ymmärtämään leikkiä oman aktiivisen osallistumisensa kautta, leikki ei ole vain lasten oma maailma ja ympäristö. Oman aktiivisen osallistumisensa kautta kasvattaja kykenee parhaiten tukemaan leikin kehittymistä, sosiaalisten suhteiden muodostusta sekä lapsen kokonaisvaltaista kehitystä. (Koivula & Laakso 2017, 123.) Haapsalo, Kirkkopelto & Repo (2016, 48, 56) toteavat, että havainnoimalla lapsiryhmää ja lapsien leikkiä kasvattajalla on mahdollisuus huomata, tuleeko konfliktitilanteista toistuvia ja johtavatko ne kiusaamiseen. Tulee kuitenkin huomata, että pelkkä pintapuolinen leikin katsominen ja sujuvuuden varmistaminen eivät ole havainnointia. Leikkiä havainnoidessa kiinnitetään huomiota ja kirjataan: mistä leikit koostuvat, mitä leikit sisältävät, millaisia rooleja lapsilla on, onko leikillä johtajaa ja kuinka leikki etenee. Tärkeää on myös havainnoida lasten välisen vuorovaikutuksen laatua. Kasvattajan tulee olla aidosti läsnä, keskittyä leikkiin sekä esittää kysymyksiä lapsille leikistä. (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 48, 56.) Tärkeää on myös se, että kasvattaja tuntee lapset. Tällöin kasvattajan on mahdollista ohjata lapsia leikkimään yhdessä näiden mielenkiinnon kohteiden mukaan, ja tällöin myös lapsiryhmässä ulkopuolelle jäävät lapset on mahdollista saada mukaan toimintaan ja heidän asemansa parantumaan. (Marjanen, Ahonen & Majoinen 2013, 66.)

Pienryhmissä toimimalla lasten on mahdollista harjoitella sosiaalisia taitoja. Pienryhmissä on myös mahdollista käsitellä kiusaamista erilaisia menetelmiä käyttäen, esimerkiksi lasten kanssa voidaan keskustella siitä, miltä tuntuisi jäädä yksin ja miten kaikki voitaisiin ottaa leikkeihin mukaan. (Neitola 2013, 130.) Etenkin toimintakauden alussa pienryhmätoiminta on oleellista. Pienemmissä ryhmissä lasten on helpompi harjoitella yhdessäoloa ja yhdessä tekemistä. Pienryhmä luo lapsille turvallisuuden tunteen, rauhoittaa ryhmän toimintaa sekä pienryhmässä käytävä vastavuoroinen keskustelu edistää luottamuksen syntymistä. Pienryhmätoiminnan avulla lasten on myös helpompi alkaa toimia isomassa päiväkotiyhteisössään. (Eskel & Marttila 2013, 85.)

MiniVerso on osa Verso-ohjelmaa, jonka tarkoituksena on opettaa vertaissovitte-lua lapsille. MiniVerso on varhaiskasvatusikäisille tarkoitettu vertaissovitte-luohjelma. MiniVersoa käytetään lasten ristiriitatilanteiden selvittämiseen lasten ehdoilla. Lapset saavat selvittää riitansa itse aikuisen opastuksella. Lapsen olisi tarkoitus oppia MiniVerson avulla sovittelu ratkaisumalli, jota voi käyttää lopulta ilman aikuisen opastusta. MiniVerson sovittelu ratkaisumallin avulla on

tarkoitus tasavertaistaa riitatilanteita, joten sillä ei leimata lapsia pahoiksi tai hyviksi. (Verso 2018.) Hämeenlinnan kaupungin varhaiskasvatushenkilökunta on käynyt MiniVerson sovittelukoulutuksen. MiniVerson käytön tavoitteena on edistää lasten osallisuutta ja elämäntaitoja. Tavoitteena on opettaa aikuisille lasten riitatilanteiden näkemistä oppimis- ja kasvatustilanteina, jolloin aikuinen voi opettaa lapsille uusia toimintamalleja kieltämisen sijasta. Lapselle annetaan MiniVerson avulla eväät pärjätä konfliktitilanteissa kaikkia riidan osapuolia kunnioittavasti, joka toistojen kautta tulee automaattiseksi riidanratkaisukeinoksi. (Verso 2018.)

Katri Kirkkopellon kirjoittamassa Piki-lastenkirjassa (2016) kerrotaan, kuinka Piki-niminen hahmo jätetään ulkopuolelle eikä otetaan mukaan leikkeihin. Kirjassa pohditaan kiusaamista ja sen seurauksia. Piki-lastenkirjaan kuuluu myös Mun ja sun juttu! -opaskirja (2016), jonka ovat kirjoittaneet Tiina Haapasalo, Katri Kirkkopelto ja Laura Repo. Mun ja sun juttu! -opas rakentuu luvuista, jotka seuraavat Piki-kirjan tarinaa. Opas sisältää Piki-kirjan teemoihin liittyen kysymyksiä lasten kanssa pohdittavaksi sekä monipuolisia harjoitteita, joilla käsitellään teemoja lapsiryhmän kanssa. Mun ja sun juttu! -opas sisältää myös syventävää tietoa ammattilaisille ja kotiväelle sekä keskustelukysymyksiä, joita voi hyödyntää vanhempien kanssa käytävissä keskusteluissa. Piki-lastenkirja ja Mun ja sun juttu! -oppaaseen kuuluvat myös lisämateriaalina Piki-pöytänuket sekä Piki-tarinakortit. Piki-lastenkirjan ja Mun ja sun juttu! -oppaan avulla voidaan käsitellä monin eri tavoin kiusaamista ja sen ennaltaehkäisyä tavoitteena saavuttaa nollatoleranssi kiusaamiselle.

Tunnekortit ovat nimensä mukaisesti kortteja, joihin on piirretty erilaisia tunteita esittäviä kuvia. Tunnekortteja käytetään tunteiden tunnistamisen apukeinona. Kuvilla on monta erilaista käyttötapaa. Niillä voidaan leikkiä ja käyttää tarinan kerroksen tai sadutuksen tukena. (Suomen Mielenveysseura, n.d.) Sadutus on narratiivinen dokumentointimenetelmä, jossa lapsi kertoo tarinan niin kuin lapsi sen haluaa kertoa ilman aikuisen johdattelua, ja aikuinen kirjaa tarinan sana sanalta muistiin (THL 2018). Tunnekorteilla voidaan käyttää tunnistamaan esimerkiksi riitatilanteiden tunteita. Niillä voidaan opetella, miltä lapsesta itsestä tuntui, ja mitä lapsi ajattelee toisen lapsen tuntevan. Tätä kautta lasta opetetaan tiedostamaan, mitä tunteita lapsen teot herättävät toisessa lapsessa. (Suomen Mielenveysseura, n.d.)

Draamakasvatuksessa aikuiset ja lapset tuottavat yhdessä fiktiivisen skenaarion, jossa käsitellään erilaisin taiteiden keinoin jotain tiettyä teemaa. Lapsi saa kokea skenaariossa erilaisia rooleja, joiden kautta lapsi voi hypätä erilaisiin tilanteisiin ja erilaisten ihmisten asemiin. Lapsi saa mahdollisuuden tarkastella esimerkiksi kiusaamistilannetta tilanteen jokaisen läsnäolijan asemista ja lapsi pystyy näin aikuisen opastuksella pohtimaan ja tarkastelemaan tilanteen osallistujien tunnetiloja. Näin lapsi pääsee opettelemaan tunnetaitoja. Draamakasvatuksen kautta voi tukea lapsen kehitystä monella eri tavalla. Lapsi oppii draamakasvatuksen avulla keskustelutaitoja ja omien mielipiteidensä ilmaisemista. Aikuisen opastuksella draamakasvatus kääntää erilaiset roolit päällelleen. Jos ryhmässä on lapsi, joka muuten erottuu ryhmästä, voi aikuinen opastaa lapsia toimimaan, niin kuin ryhmästä

erottuva lapsi toimii. Tällä tarkoitamme esimerkiksi tukiviittomia käyttävää lasta. Aikuinen opastaa lapsia draaman keinoin hyppäämään tämän tukiviittomia käyttävän lapsen saappaisiin, jolloin tukiviittomia käyttävä lapsi voi opettaa muille lapsille, miten tukiviittomia käytetään. Aikuisen on tärkeää pitää jokainen lapsi tasa-vertaisena osana tarinaa. Aikuinen pitää ilmapiirin turvallisenä ja vastaanottavana innostaessaan ja rohkaistessaan lapsia. (Talentia-lehti, 2016.) Myös Koivulan & Laakson (2017, 122–123) mielestä draama on hyvä keino käsitellä tunteita herättäviä tilanteita.

5 TUTKIMUSTEHTÄVÄ, TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA AIEMMAT TUTKIMUKSET

Meidän tutkimustehtävänäme oli selvittää, miten kiusaamista voidaan pedagogisesti ennaltaehkäistä varhaiskasvatuksessa.

Tutkimuskysymyksiä ovat:

- Miten lastentarhanopettajat määrittelevät kiusaamisen varhaiskasvatuksessa?
- Mitä pedagogisia keinoja kiusaamisen ennaltaehkäisyyn on?
- Miten kiusaamisen ennaltaehkäisyä voisi kehittää?

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena ja tutkimusmenetelmänä käytimme teemahaastattelua. Haastatteluista saatu aineisto analysoitiin teemoittelemalla. Seuraavaksi kerromme tarkemmin laadullisesta tutkimuksesta, tutkimusmenetelmästä ja aineiston analyysistä.

5.1 Laadullinen tutkimus

Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä ei voi mitata määrällisesti, koska tutkimuksemme keskittyi lastentarhanopettajien näkemyksiin. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa lähtökohtana on kuvata todellista elämää. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on löytää tai paljastaa tosiasioita. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 161.) Laadullisella tutkimuksella pyritään löydöksiin käyttämättä tilastollisia tai määrällisiä menetelmiä ja keinoja (Kananen 2017, 35).

Laadulliseen tutkimukseen kuuluu, että tiedon hankinta on kokonaisvaltaista, aineiston koonti tapahtuu luonnollisissa, todellisissa tilanteissa ja kohderyhmä on valittu tarkoituksenmukaisesti. Laadullinen tutkimus toteutetaan myös joustavasti ja olosuhteiden mukaisesti suunnitelmia ollaan valmiita muuttamaan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 164.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistonkeruun ja -analysoinnin keskeisenä välineenä toimii tutkija itse (Kananen 2017, 36).

Kanasen (2017, 36) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovat merkitykset eli se, kuinka ihmiset kokevat ja näkevät tutkimuksen kohteena olevan ilmiön. Laadullinen tutkimus sopi tutkimusmenetelmäksi opinnäytetyöhömmme, koska meidän tutkimuksemme kohteena oli se, millaisia näkemyksiä lastentarhanopettajilla on kiusaamisesta ja sen ennaltaehkäisystä varhaiskasvatuksessa. Yhtenä kvalitatiivisen tutkimuksen piirteenä opinnäytetyössämme on se, ettei tutkimusta voida pitää täysin objektiivisena. Haastatteluiden avulla kerätty materiaali ilmentää haastateltavien omia mielipiteitä ja näkemyksiä eivätkä ne näin ollen ole yleistettävissä.

5.2 Tutkimuksen toteutus

Tutkimus toteutettiin käyttämällä yksilohaastattelua. Haastattelua käytetään aineistonkeruumenetelmänä, kun tutkitaan mielipiteitä, käyttäytymistä tai tutkimusalueita, joista ei tiedetä paljoa. Haastateltavat valitaan siten, että tutkittava ilmiö liittyy heihin ja koskettaa heitä. (Kananen 2015, 143, 145.) Kanasen (2015, 143) mukaan haastattelu on menetelmänä myös joustava, koska haastattelussa kysymyksiä voidaan selventää tai tehdä tarkentavia kysymyksiä. Haastattelu sopi aineistonkeruumenetelmäksi tutkimukseemme, koska halusimme selvittää lastentarhanopettajien mielipiteitä ja käsityksiä kiusaamisen pedagogisesta ennaltaehkäisystä. Haastateltavaksi valitsimme varhaiskasvattajia, jotka toimivat lastentarhanopettajina 3-6-vuotiaiden ryhmässä. Haastattelumenetelmänä käytimme teemahaastattelua. Aineisto analysoitiin käyttämällä teemoittelua.

Kvalitatiivisen tutkimuksen eniten käytetty aineistonkeruumenetelmä on teemahaastattelu. Teemat ovat laajoja aiheita, joihin ei voi vastata lyhyesti. (Kananen 2015, 148.) Eskola ja Vastamäki (2010, 26) määrittelevät teemahaastattelun eräänlaiseksi keskusteluksi. Tutkijan tavoitteena on vuorovaikutuksessa selvittää haastateltavia kiinnostavat asiat, ja jotka liittyvät tutkimukseen. Kananen (2015, 148) toteaaakin, että haastattelijan ja haastateltavan välisen vuorovaikutuksen tarkoituksena on, että keskustellessa teemoista, nousee myös uusia teemoja ja kysymyksiä keskusteltavaksi.

Teemahaastattelussa haastattelun aiheet ovat ennalta määrättyjä. Menetelmässä ei käytetä tarkkoja kysymyksiä, jotka esitetään tietyssä järjestyksessä. Haastattelija käyttääkin vain tukilistaa, joka sisältää käsiteltävät teemat. Haastattelijan tehtävänä on varmistaa, että etukäteen päätetyt teemat käydään läpi, mutta teemojen käsittely järjestys ja laajuus voi vaihdella haastatteluiden välillä. (Eskola & Vastamäki 2010, 28–29.) Teemahaastattelun runkoa suunnitellessa ei laadita yksityiskohtaista kysymysluetteloa vaan teema-alueuettelo. Teema-alueet on valittu tutkimuksen teoreettisesta perustasta ja ovat tutkimuksen keskeisten käsitteiden spesifejä alakäsitteitä tai -luokkia. Näihin alueisiin kohdistuvat varsinaiset haastattelukysymykset. Teema-alueet täsmennetään kysymyksillä haastattelutilanteessa. Teemahaastatteluun kuuluu myös, että myös tutkittava voi täsmentää näitä teemoja. Valittujen teema-alueiden tulisi olla riittävän väljiä, jotta tutkittavaan ilmiöön liittyvä moninaisuus tulisi myös mahdollisimman hyvin paljastetuksi. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 66–67.)

Meidän tutkimuksessa haastattelurunko koostui kolmesta eri teemasta, joita olivat kiusaaminen, kiusaamisen ennaltaehkäisy sekä kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen. Otimme yhteyttä Hämeenlinnan kaupungin päiväkotien johtajiin ja kysyimme, olisiko heidän yksiköissään kiinnostuneita osallistumaan tutkimuksemme. Saimme kuusi osallistujaa kolmesta eri päiväkodista. Jaoimme haastattelut niin, että jokainen haastatteli kahta lastentarhanopettajaa. Tästä johtuen olimme miettineet yhdessä jokaiseen teemaan liittyviä tukikysymyksiä, jotta haastattelujemme sisällöt eivät eroaisi liikaa toisistaan useammasta haastattelijasta johtuen. Kysyimme myös haastatteluiden aikana tarkentavia lisäkysymyksiä. Haastattelut kestivät 25 minuutista puoleentoista tuntiin. Haastattelut toteutettiin ke-säkuun 2018 aikana.

5.3 Aineiston analyysi

Laadullisen aineiston analyysin pääpiirteisiin kuuluu, että analyysi alkaa usein jo haastattelutilanteen aikana. Tutkija tekee jo haastattelun aikana havaintoja ilmi-öistä niiden useuden, toistuvuuden, jakautumisen ja erityistapausten perusteella. Laadullisessa tutkimuksessa myös analyysitekniikoita on useita eikä ole vain yhtä oikeaa analyysitapaa. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 136.) Aineiston käsittely ja analysointi on myös hyvä aloittaa mahdollisimman pian keruuvaiheen jälkeen, kun haastattelut ovat tuoreessa muistissa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 223).

Yksilöhaastatteluista saamamme aineisto litteroitiin kokonaisuudessaan. Litteroinnilla tarkoitetaan aineiston puhtaaksi kirjoittamista sanasanaisesti. Koko kerätty aineisto voidaan litteroida tai litterointi voidaan tehdä valikoiden vain esimerkiksi teema-alueista. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 222.) Kuitenkin Eskolan (2015, 185–186) mukaan litteroinnin työläydestä huolimatta saatu haastatteluaineisto kannattaa litteroida kokonaan eikä pelkästään luottaa siihen, että nauhoilta voi palata etsimään täydennystä.

Aineisto analysoitiin teemoittelemalla. Hyödynsimme analyysissä teemahaastattelun teemoja. Analyysin aikana kolmen pääteeman lisäksi muodostui myös useita alateemoja. Teemoittelun tavoitteena on ryhmitellä aineisto teemoittain ja nostaa esiin mielenkiintoisia sitaatteja tulkittavaksi ja selventämään tutkimusongelmaa. Tämä onkin analyysin ensimmäinen vaihe. Litteroidut teemahaastattelut täytyy lukea huolella läpi, sillä eri teemoihin saattaa löytyä vastauksia eri puolilta haastatteluaineistoa. Laadullisessa tutkimuksessa aineistosta yleensä poimitaan tärkeimmät kohdat sen sijaan, että aineistoa kuvattaisiin tasapuolisesti. (Eskola 2015, 194, 197.) Litteroituamme haastattelut, luimme ne tarkasti läpi ja merkitsimme vastauksista olennaisimmat kohdat korostusvärillä. Tämän jälkeen luokittelimme vastaukset teemojen mukaan ja merkitsimme, kuinka moni haastateltavista vastasi samalla tavalla. Näin saimme selville, oliko esimerkiksi kiusaamisen ennaltaehkäisyn tavoissa vaihtelevuutta vai toimivatko haastateltavat samoilla tavoilla.

5.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Etiikassa pohditaan, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei. Tuomen ja Sarajärven (2002, 123) mukaan Haaparanta ja Niiniluoto (1991) kehottavat tutkijoita tarkastelemaan, mitä on kunnollinen tutkimus, onko uteliaisuus aina hyväksyttävää, voiko tutkimustulokset käsitellä vahingoittavia seikkoja ja minkälaisia keinoja tutkijat tutkimuksessaan käyttävät.

Kunnioitimme tutkimuksessamme haastateltavien itsemääräämisoikeutta antamalla haastateltaville mahdollisuuden valita, osallistuvatko he tutkimukseemme. Kerroimme haastateltaville etukäteen, mitä haastatteluissa käsittelemme, mutta huomautimme myös lisäkysymyksiä mahdollisuudesta. Tuottaaksemme eettisen ja luotettavan tutkimuksen, kerroimme haastateltaville perustiedot tutkimuksesta, ja mihin sitä käyttäisimme.

Varmistimme haastateltaville anonymiteettisuojaajan poistamalla haastateltavien haastatteluäänitteet tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Käytimme litteroinneissa, aineiston analysoinneissa sekä teemoitteluissa numerokoodeja, jotka eivät tulleet näkyville valmiiseen tutkimukseen. Kuulan (2006, 214) mukaan keskeisimmät tavat tutkimusaineiston anonymisoinnissa ovat aineiston erisnimien muuttaminen tai poistaminen, arkaluonteisten tietojen muuttaminen tai poistaminen ja taustatietojen kategorisointi. Anonymisuojaaja saattaa heikentää haastateltavien vähäisyys. Emme paljastaneet tutkimuksessamme, missä Hämeenlinnan päiväkodeissa haastateltavat työskentelevät sekä poistimme haastateltavien numerokoodit, joten näiltä osin tutkimustamme voidaan pitää anonymisoituna.

Tutkimuksen luotettavuutta pohdittaessa täytyy ottaa huomioon Tuomen ja Sarajärven (2002, 135–139) mukaan, annetaanko lukijoille riittävästi tietoa tutkimuksesta. Tutkimusprosessin tulee olla mahdollisimman yksityiskohtaisesti selitetty, jotta tutkimusta voi pitää luotettavana. Heidän mielestään tutkimuksessa tulee selittää, mikä on tutkimuksen kohde ja sen tarkoitus, miksi tutkimus on tutkijoille tärkeä, miten aineisto kerätään, miten haastateltavat valittiin, minkälainen suhde haastateltavilla ja tutkijoilla on, kuinka kauan tutkimus on kestänyt, miten aineisto on analysoitu, onko tutkimus eettisesti pätevä, ja miten tutkimus on rakennettu ja analysoitu.

5.5 Aiemmat tutkimukset

Varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamista on tutkittu suhteellisen vähän. Varhaiskasvatusikäisten lasten ei nähdä osaavan kiusata toisia tarkoituksenmukaisesti, joka usein sisältyy kiusaamisen määritelmään. Varhaiskasvatusikäisiä koskevia tutkimuksia on vähän myös sen vuoksi, että eri maiden varhaiskasvatusjärjestelmät poikkeavat toisistaan. Kansainvälisesti on vaikeaa vertailla, sillä monissa maissa koulukiusaaminen koskee jo nelivuotiaista ylöspäin. (Repo 2015, 62.)

Gary Humphreyn ja Beth R. Crispin tekemässä tutkimuksessa *Bullying affects us too: parental responses to bullying at kindergarten* (2008) he tutkivat vanhempien

näkemyksiä kiusaamisesta. Tutkimus toteutettiin vuoden 2005 lopulla ja he haastattelivat lasten vanhempia, joiden lapset olivat tulleet kiusatuiksi ja olivat olleet päiväkodissa vuosina 2000–2005 Victorian osavaltiossa, Australiassa. Heidän tutkimuksessaan kävi ilmi, että vanhempien mielestä lastentarhanopettajien tulisi olla enemmän huolissaan kiusaamisesta sekä kohdistaa kiusaamisen ennaltaehkäisyyn enemmän huomiota. Vanhempien mielestä olisi hyvä myös laatia suunnitelma kiusaamiseen puuttumiseen ja sen ennaltaehkäisyyn. (Humphrey & Crisp 2008, 47.) Humphreyn ja Crispin tutkimuksessa tuli myös ilmi, että lastentarhanopettajille ei välttämättä ole riittävästi tietoa, kuinka hoitaa kiusaamistilanteet. Joissain tapauksissa lastentarhan opettajat kielsivät myös vanhempien esille tuomat kiusaamistilanteet. Lastentarhanopettajat olivat arkoja käyttämään termiä kiusaaminen ja puhuivatkin mieluummin sopimattomasta käytöksestä. (Humphrey & Crisp 2008, 48.)

Suomessa varhaiskasvatusikäisten lasten kiusaamista on tutkittu varsin vähän. Vuosina 2009–2010 Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin toteuttaman Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hankkeen yhteydessä selvitettiin, miten kiusaaminen näyttäytyy suomalaisessa päivähoidossa (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 1–2). Tässä selvityksessä kävi ilmi, että kiusaamista tapahtuu varhaiskasvatusikäisten parissa sekä myös sellaista toimintaa, jolla voidaan katsoa olevan juuret kiusaamisen syntymiseen. Tutkimuksen mukaan suurin osa lapsista koki tullessaan kiusatuksi. Lapset olivat hyvin tietoisia ryhmän normeista, hierarkiasta sekä lapsiryhmän sisäisestä ryhmädynamiikasta. Vanhemmat suhtautuivat tutkimuksen mukaan epäilevästi päiväkohdissa tapahtuvaa kiusaamista kohtaan. Henkilökunta kuvaili kiusaamisilmiötä samankaltaisesti kuin lapset, mutta kokivat vaikeaksi erottaa riitatilanteen ja kiusaamisen toisistaan. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 42.) Tutkimuksessa ilmeni, että olennaista kiusaamisen ehkäisyssä on kiinnittää huomiota sellaisiin tekijöihin, jotka ovat yhteydessä kiusaamiseen esimerkiksi vertaissuhteiden merkitys, leikin merkitys ja lasten aggressiivisen käyttäytymisen kohtaaminen. Tärkeää on, että kiusaamisen ehkäisy on tavoitteellista toimintaa ja se aloitetaan jo varhaisessa vaiheessa. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 44–45.)

Kiusaamiseen puuttumisesta ja ennaltaehkäisystä on viime vuosina tehty melko paljon opinnäytetöitä sekä pro gradu -tutkielmia. Tämä kertoo aiheen ajankohtaisuudesta ja merkityksellisyydestä. Tarja Miettisen ja Essi Piironen opinnäytetyössä ”Se, et ihan pienestä pitäen” – Päiväkotikiusaaminen varhaiskasvattajien näkökulmasta (2014, 7) tutkittiin varhaiskasvattajien näkökulmia kiusaamiseen puuttumiseen ja sen ennaltaehkäisyyn. Heidän tutkimuksessaan kiusaaminen määriteltiin toistuvaksi ja tahalliseksi. Kiusaaminen nähtiin myös arkipäiväsenä ongelmana, johon kasvattajilla on velvollisuus puuttua. Tärkeänä kiusaamiseen puuttumisessa pidettiin johdonmukaisuutta ja sinnikkyyttä. Pitkäkestoiseen kiusaamiseen ja/tai vakavaan kiusaamiseen puututtiin ensisijaisesti yhteistyössä vanhempien kanssa. Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä varhaiskasvattajat pitivät tärkeänä tunne- ja empatiataitojen harjoittelua, havainnointia ja läsnäoloa. Myös lasten tunteminen ja luottamuksellisen suhteen rakentuminen sekä pienryhmätoiminta koettiin hyvinä kiusaamista ennaltaehkäisevinä tekijöinä. (Miettinen & Piironen 2014, 63–65.)

Satu Sassin pro gradu -tutkielmassa Päiväkotikiusaaminen: lastentarhanopettajien, lastenhoitajien ja vanhempien näkökulmasta (2014, 58–59) kävi ilmi, että varhaiskasvatushenkilöstö on hyvin tietoinen kiusaamisesta ja siitä, millä eri tavoin sitä tapahtuu. Sassin tutkimuksessa ilmeni myös hajontaa vastaajien välillä siinä, kuinka usein kiusaamista tapahtuu. Tämä viittaa siihen, että henkilöstö määrittelee kuitenkin jokainen kiusaamisen omalla tavallaan. Tutkimustuloksissa tuli esille, että kiusaamiseen puuttumisen keinoja on monia, mutta puuttutaanko kiusaamiseen tarpeeksi nopeasti ja jäämäkästi jäi avoimeksi. Varhaisella puuttumisella on kuitenkin suuri merkitys myös kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Ennaltaehkäisyn menetelmiksi Sassin pro gradu -tutkielmassa varhaiskasvatushenkilöstö kertoi muun muassa omahoitajaryhmät, lasten vuorovaikutustaitojen tukemisen, henkilökunnan tiiviin yhteistyön sekä hyvän kasvatuskumppanuuden. Vanhemmat olivat myös tietoisia siitä, mitä kiusaaminen on ja vajaa puolet tutkimukseen osallistuneista vanhemmista kertoi, että heidän lastaan oli kiusattu päiväkodissa. Vanhemmat olivat puuttuneet kiusaamiseen kyselemällä lapseltaan kuulumisia ja onko lasta kiusattu sekä kehottamalla lastaan kertomaan aikuiselle, jos näin tapahtuu. Osa vanhemmista oli kokenut, että kiusaamiseen on vaikea puuttua itse, kun ei ole läsnä tapahtumahetkellä. Mielestämme tämä osoittaa, kuinka tärkeää kiusaamiseen puuttumisessa ja sen ennaltaehkäisyssä on luoda luottamuksellinen ja avoin keskusteluyhteys lapsien vanhempiin.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimustulokset on jaoteltu teemahaastattelurungon pohjalta. Nämä teemat ovat kiusaaminen, kiusaamisen ennaltaehkäisy sekä kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen. Kahden ensimmäisen teeman osalta haastateltavilla oli paljon samoja näkökulmia. Kysyttäessä kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittämisestä vastaukset olivat vaihtelevampia, mutta haastateltavilla oli paljon hyviä ja toteuttamiskelpoisia ideoita kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. Tutkimustulosten tukena on suoria lainauksia haastatteluista.

6.1 Kiusaamisen määritelmä, muodot ja siihen puuttuminen

Yhtenä tutkimuskysymyksistä oli selvittää, miten lastentarhanopettajat määrittelevät kiusaamisen varhaiskasvatuksessa. Suurin osa vastaajista määritteli kiusaamisen toisen mielen pahoittamiseksi, loukkaamiseksi sekä kaltoinkohteluksi. Vastaajat kokivat myös kiusaamisen olevan vaikeasti määriteltävissä ja hyvin moninaista. Vaikeaan määrittelyyn vaikuttaa, että kiusaaminen on aina yksilön kokemus ja jokainen lapsi kokee tilanteet eri tavoin. Se, mikä on kiusaamista toisen mielestä, ei välttämättä ole toisen. Haastateltavien mielestä kiusaamisen määritelmään kuuluu sen tarkoituksellisuus, mutta toisaalta varhaiskasvatusikäisillä kyse on myös keinottomuudesta, kuten seuraavasta vastauksesta selviää.

Ja sit ehkä monesti se noilla varsinki pienemmällä on kuitenkin sitä sellasta taitojen puuttumista. Et se ei oo semmosta, ku siitähän on sitte mitä on

itekki kiusaamisesta vähä, ni sitte tavallaan et se ois niinku se tarkoituksellinen. Et okei, se voi olla tarkoituksellista pahan mielen tuottamista, mutta mut sit se kuitenkin se semmonen et monesti ainaki meillä se näkyy semmosena taitojen puutteena. Et sä et osaa vielä.

Vastaajien mielestä kiusaamiseen liittyy vahvasti valta-aseman tavoittelu, vallankäyttö sekä epätasa-arvoisuus suhteessa toiseen. Haastateltavat kertoivat myös, että kiusaaminen on jatkuvaa, toistuvaa sekä pitkäkestoista, mikä erottaa kiusaamisen tavallisesta riitatilanteesta. Haastateltavat kertoivat, että riitatilanteista päästään yleensä helposti yli, riita saadaan sovittua ja leikki voi jatkua. Kiusaamistilanteessa lapset eivät myöskään ole tasaveroisia keskenään.

Mutta lähinnä niin kun semmonen tilanne on mun mielestä kiusaamista, kun ei olla tasavertasessa asemassa. Että toinen käyttää valtaa, on se sit fyysistä tai henkistä valtaa, tai miten mä osaisin kuvata, mutta valtaa kumminkin, että ollaan epätasapainossa siinä suhteessa, niin se on mun mielestä semmonen, että toinen asettuu siinä toisen yläpuolelle ja toinen ei pysty puolustautumaan, tai sillä ei ole keinoja siinä tilanteessa puolustaa omaa itseensä.

Tämmösestä perinteisestä riitatilanteesta leikissä päästään aika helposti niinku yli, ja sit ehkä kiusaaminen on sellasta, mistä jää helpommin niinku pahempi mieli ja, ja niinku sitä leikkiä ei ehkä pystytä jatkamaan.

Kiusaamisen muodoista sanallinen ja psyykkinen kiusaaminen ovat yleisimpiä. Psyykkisen ja sanallisen kiusaamisen muodoista systemaattinen ulkopuolelle jättäminen, nimittely, lällättely ja uhkailu olivat haastateltavien mielestä eniten esiintyviä. Haastateltavat mainitsivat myös pelottelun, kiristämisen ja leikin sääntöjen muuttamisen.

Mut sitten tää on varmaan se semmonen ehkä se hankalin just, et jätetään leikin ulkopuolelle. Tai sitten tulee se että otetaan, okei joo otetaan leikkiin, mut sit sä saat leikissä semmosen roolin, että sä voit olla vaikka, joo sä voit olla tässä leikissä koira, ja nyt tää perhe lähtee retkelle ja koira jätetään kotiin, elikkä tavallaan ulkoistetaan leikistä kumminkin, tai sitten se rooli on sellanen, et sä et voi ite vaikuttaa siihen leikkiin.

Se on aika tyypillistä tietyssä iässä, että tulee tää tämmönen uhkailu, kiristäminen, että et pääse mun synttäreille, tai mä en ota sua leikkiin, jos sä et sitä tai tätä.

Fyysisen kiusaamisen muodoista yleisimmäksi vastaajat sanoivat lyömisen, potkimisen sekä lelujen kädestä viemisen. Yksi haastateltavista mainitsi myös leikin rikkomisen eli lapsi esimerkiksi rikkoo palikkarakennelman tai majan.

Joo niin, tulee niinku helposti saattaa sit nyrkit heilahtaa, et on ihan niinku lyömistä tai viedään leluja kädestä, tönimistä, potkimista.

Kiusaamisen yleisyydestä haastateltavilla oli näkemuseroja. Kaksi vastaajista sanoi sen olevan päivittäistä, yksi viikoittaista. Yhden haastateltavan mielestä kiusaamista tapahtui harvoin ja yksi totesi sen vaihtelevan ja olevan lapsiryhmästäkin riippuvaista.

Kiusaamiseen puututtiin haastateltavien mukaan kieltämällä ja negatiivisävytteisesti, vaikka haastateltavien mielestä kiusaamiseen puuttumisen tulisi olla empaattista ja neutraalia, ilman syyttelyä. Myös työntekijöiden välillä kerrottiin olevan eroja, miten puututaan. Alla olevista lainauksista ilmenee, kuinka haastatteluissa nousi esille myös se, että kiusaamiseen puuttumisen tulisi olla samassa linjassa myös kotona. Tärkeänä haastateltavat pitivät myös tilanteen sanoittamista lapselle sekä sitä, että tilannetta selvittäessä kysytään kaikkien näkemykset tapahtuneesta.

Joo ja ohan se lapselle kovin ristiriitasta jos kotona voi vaikka puhua ihan miten sattuu toiselle ja täällä, täällä pitää miettiä mitä sanoo. Et niinku, se on jossain sallittua, jossain ei, niin lapsen on sitä vaike ymmärtää.

Me ei nähdä mitä tapahtuu. Niin se että me aina kysytään niitten lasten mielipiteet ja kysytään et et mitä täs sinun mielestä tapahtu ja mitä sinun mielestä. Et se semmonen sanottaminen on mun mielest ihan ensiarvosien tärkeitä niinku aina.

6.2 Kiusaamisen pedagoginen ennaltaehkäisy

Toisena tutkimusteemana oli kiusaamisen pedagoginen ennaltaehkäisy. Tutkimustehtävänä oli selvittää, miten kiusaamista voidaan pedagogisesti ennaltaehkäistä varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksessa selvitettiin, mitä pedagogisia keinoja on nyt käytössä, miten keinot toimivat, miksi niitä käytetään, mitkä keinot eivät ole toimineet ja millaisin keinoin kiusaamista ennaltaehkäistään vanhempien kanssa.

6.2.1 Menetelmät ennaltaehkäisyssä

Sanoittaminen oli haastateltavien vastausten perusteella yksi suosituimmista menetelmistä kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinona. Haastateltavat kertoivat käyttävänsä sanoittamista tunnetilojen selittämiseen. Haastateltavien mukaan olisi tärkeää antaa tätä kautta lapselle keinoja peilata itseänsä tilanteisiin ja miettiä, miltä itsestä ja toisesta esimerkiksi riita- tai kiusaamistilanne tuntuu. Tasavertaisia riitoja on kuitenkin haastateltavien mukaan hyvä olla, että lapset oppisivat selvittämään riitatilanteita ensin aikuisen avustuksella ja myöhemmin itsenäisesti. Osa haastateltavista kertoi aikuisten ja lasten pohtivan yhdessä, mitä kiusaaminen on, ja miten sitä tulisi välttää. Haastateltavat käyttivät näissä tilanteissa apuna kirjojen lukemista sanoittamisen tukena. Sanoittamista tukee haastateltavien mukaan kirjojen lisäksi kuvat, teatteri sekä elokuvat. Draamakasvatus kaikkiaan oli haastateltavien mielestä hyvä kiusaamisen ennaltaehkäisyn keino. Haastatteluista nousi

erinäisinä draamakasvatuksen keinoina sadut, kuvat, elokuvat, teatteri ja erinäisten elämäntilanteiden demonstraatiot ryhmän aikuisten tai lasten esittäminä.

Aikuisen läsnäolo oli haastateltavien mukaan myös yksi tärkeä keino kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. Paras skenaario haastateltavien mukaan olisi, jos aikuinen leikkisi lapsien kanssa, ja pystyisi sitä kautta havainnoimaan lasten käyttäytymistä leikkitilanteissa. Eräskin haastateltava kertoi, että lapset saattavat käyttäytyä aikuisen läsnä ollessa eri tavalla kuin käyttäytyisivät ilman aikuisen valvontaa.

Et ei voi aina luottaa siihen, että nyt ne löys leikit tuolta, että ois kaikki hyvin. Et täytyy olla silleen aina vähän kuulolla, että miten se leikki sujuu. Ja mielellään jos siihen pystyy, niin sillälailla, että ne ei välttämättä aina huomaakaan sitä, että ollaan kuulolla, koska sit on lapsia jotka osaa kontrolloida itseään silloin kun aikuinen on siinä lähellä.

Puolet haastateltavista kokivat lapsiryhmän tuntemisen hyvänä ennaltaehkäisyn keinona. Lapsiryhmän aikuiset voivat haastateltavien mukaan ennaltaehkäistä kiusaamistilanteita ennakkoinnin avulla. Kun ryhmän aikuiset todella tuntevat lapsiryhmän lapset, voivat aikuiset ehkäistä riidat, jotka saattavat johtaa kiusaamiseen.

Ja ennakointi tietenkin, että jos on sellasia lapsia joiden tiedetään ehkä herkemmin kiusaavan tai aiheutuvan ristiriitatilanteisiin ni sit et aikuinen olis aina vähän niinku askeleen edellä niissä tilanteissa että niitä ei pääsis syntymään.

Ryhmäyttäminen oli haastateltavien mukaan tärkeää. Ryhmäyttämistä tukee lapsiryhmän lasten ja ryhmän aikuisten pysyvyys. Haastateltavien mukaan ryhmän aikuisten tai lasten vaihtuvuus haittasi ryhmähenkeä ja sitä kautta me-henkeä. Puolet haastateltavista olivat sitä mieltä, että ryhmän mahdollisimman hyvä me-henki sitoo ryhmäläisiä yhteen ja sitä kautta ehkäisee kiusaamista.

Haastateltavien mukaan lapsen hyvä itsetunto ennaltaehkäisee kiusaamista. Eräs haastateltavista kertoi huonon itsetunnon omaavan lapsen hakevan kiusaamisen avulla vallantunnetta ja sillä pönkittävän itsetuntoaan. Lapsen itsetuntoa tulisi vahvistaa, jotta lapsi ei tarvitsisi kiusaamista vallantunteen hakuun.

Jokasen lapsen se itsetunto mahollisimman, että se ei oo mikään itsetuntokysymys se, että lähetään hakemaan sitä valtaa. Että sun ei tarvi hakea valtaa. Sä oot ihan huippu näissä asioissa mitä sä teet, että sun ei tarvi niillä huonoilla asioilla lähteä hakemaan sitä valtaa.

Yksi haastateltavista kertoi sääntöjen muokkaamisen positiiviseen sävyyn olevan hyvä tapa tehdä ryhmän yhteiset säännöt. Hyvän mielen säännöiksikin kutsutut säännöt kirjoitetaan lasten kokemuksesta siitä, mistä koostuu hyvä päivä. Näissä säännöissä ei ole ainuttakaan sääntöä, joka alkaisi ei-sanalla.

Ollaan lasten kanssa tehty yhdessä ne Hyvän mielen säännöt tai sellaset niin kun, että he itse saa sitä kertoa, että mistä tulee hyvä päivä, ettei käännetä sitä, että laitetaan säännöt, että joka sana alkaa ”ei saa sitä tehdä”. Toki lapset alkaa aina kertomaan, kun yritetään näistä säännöistä puhua, niin ne alkaa, että: ”Ei saa töniä”, ”Ei saa lyödä”, mut sitten yritetään saada ne sanomaan sillälailla, että minkälainen pitäis sitten olla? Sit sieltä alkaa tulemaan, että: ”No pitää olla hyvä kaveri” - - Käännetään ne hyvän mielen säännöt sillä lailla, että siinä ei ole yhtään ei-sanaa siinä meidän säännöissä, vaan käännetään se semmoiseksi positiiviseksi, että miten sun päivästä tulis kiva.

Pienryhmätoiminnan koettiin olevan hyvä kiusaamisen ennaltaehkäisyn keino. Pienemmässä ryhmässä aikuisen on helpompi olla läsnä jokaiselle pienryhmän lapselle. Eräs haastateltava koki lasten sijoittamisen sellaisiin pienryhmiin hyväksi, joissa ei ole lapsen jokapäiväisiä leikkikavereita. Lapset tutustuivat näin muihin ryhmän lapsiin ja sitä kautta löytyi uusia leikkikavereita. Osa haastateltavista koki myös, että ryhmäkokojen suurentuminen kulki käsi kädessä kiusaamisen lisääntymisen kanssa.

No pienryhmätoiminta on se mikä me ollaan todettu meidän ryhmässä sellasseks, että kun jaetaan pieniin ryhmiin, ja me ollaan niitten kanssa, niin ei tätä tämmöstä kiusaamista tullut. Sit huomattiin tossa kesällä, että kun me ruvettiin olemaan isommissa ryhmissä, niin sit tuli erilaista viestiä siitä ettei oo kaikki, et mitä on tapahtunut ja näin, niin siinä huomattiin, että ei tommosen ison porukan valvominen tai havainnoiminen oo sama asia kuin se, että mulla on se 6-7 lasta joidenka kanssa mä oon tiiviisti.

MiniVerson soveltaminen toimii haastateltavien mukaan hyvin. Vaikka MiniVersoa ei välttämättä käytetty jokaisen haastateltavan mukaan kirjaimellisesti, niin siitä voi ottaa mallia erilaisten riita- ja kiusaamistilanteiden selvittämiseen. MiniVersoa on helppo käyttää, koska Hämeenlinnan varhaiskasvatushenkilökunta on käynyt MiniVerso-koulutuksen, eli kaikki tietävät mikä se on ja miten sitä käytetään.

6.2.2 Ennaltaehkäisy pedagogiikassa

Kiusaamisen ennaltaehkäisy näkyy pedagogiikassa tunnetaitojen ja itsesäätelytaitojen harjoittamisena. Kaikki haastateltavat kertoivatkin vastauksissaan joko tunnetaidoista, tunnekorteista tai tunnepajoista. Tunteiden tunnistamisen opettaminen oli haastateltavien mukaan tärkeää. Neljä kuudesta haastateltavasta mainitsi itsesäätelyn. Tunnetaitoja sekä itsesäätelyä tulee harjoiteltua haastateltavien mukaan niin suunnittelematta keskellä arkea kuin suunnitellusti esimerkiksi Piki-kirjan kanssa. Haastateltavat kertoivat käyvänsä Piki-materiaalin kanssa läpi esimerkiksi syrjimistä ja ulkopuolelle jättämistä, niistä koituvia tunnetiloja ja miten näitä tilanteita voi välttää. Neljä kuudesta haastateltavasta kertoi käyttävänsä Piki-materiaalia kiusaamisen pedagogisena ennaltaehkäisijänä.

Haastatteluissa kävi ilmi, että yhtenä tärkeänä pedagogisena kiusaamisen ennaltaehkäisijänä on oikeanlaisen toimintakulttuurin luominen yhteisöön. Haastateltavat kertoivat, että päiväkodin aikuiset näyttävät mallia toimintakulttuurin luomisessa, jonka kautta lapsiryhmän lapset ryhtyvät toimimaan halutun toimintakulttuurin mukaisesti. Näin aikuiset luovat turvallisen, tasavertaisen ja osallistavan ilmapiirin lapsiryhmään.

Ja kyllä mun mielestä varmaan kaikista vahvin pedagoginen juttu on, että millanen toimintakulttuuri me luodaan siihen yhteisöön. Et mitkä siel on ne arvot minkä pohjalta me tätä hommaa tehdään, ja siirretään sitä arvoa maailmaa sinne lapsiin, ja niihinhan tulee just tää positiivinen ja myönteinen huomioiminen, ja lapsen osallisuus, huolehditaan siitä että kaikki pääsee tavalla tai toisella, ja löydetään niitä keinoja millä saadaan ne hiljasimmat sinne osallistumaan, ja millä jokainen saa tuoda esiin niitä toiveita ja tarpeita. - - Ne nyt on ainakin semmosia mitkä siel toimintakulttuurissa täytyy tulla vahvasti.

Haastateltavat kertoivat, että pitkäjänteisyyttä ja johdonmukaisuutta vaaditaan toimivien pedagogisten keinojen löytämisessä. Erilaisten menetelmien kokeileminen oli haastateltavien mukaan pakollista eikä tule lannistua, vaikka jokin niistä ei toimi. Jokin hyvä menetelmä toimi yhdelle ryhmälle, muttei välttämättä toiselle. Kaikille lapsiryhmille täytyi haastateltavien mukaan löytyä omat keinonsa kiusaamisen ennaltaehkäisyyn.

Kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinoja kannattaa haastateltavien mukaan käyttää monikanavaisesti, eli vain yhden keinon käyttäminen ei toimi. Haastateltavat kokivat johdonmukaisen toiston toimivana menetelmänä. Oikeanlaiset toimintamallit kehittyvät pikkuhiljaa ajan kanssa.

Ja tämmönen monikanavainen ehkä, että jos käyttäis sitä että ei tilanteisiin puututa vaan yhdellä tavalla, vaan sitä samaa asiaa tulee toistona, käytetään kuvia, käytetään tarinoita, käytetään nukketeatteria, piirretään, musiikki, liikunta, et käytetään sitä monella tavalla, että se tulee lapselle jotenkin tutuksi, ja se pysyy siellä ajattelussa ja se kehittyy siellä.

Tunnetaidot, sanoittaminen, sosiaalisten taitojen harjoittelu ja itsehillinnän opettelu ovat haastateltavien mukaan toimivia keinoja kiusaamisen ehkäisyssä. Eräs haastateltava mainitsi näiden olevan pohja, jolta lähdetään, ettei kiusaamista pääsisi tapahtumaan. Lapsille täytyy haastateltavien mukaan antaa keinoja, joilla miettiä omaa käyttäytymistä ja kehittää oikeudentajua ja arviointikykyä. Haastateltavat kertoivat, että terveen itsetunnon kasvatus lapselle on toimiva keino kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Niin kuin aiemmin kerroimme, ei hyvällä itsetunnolla varustetun lapsen tarvitse haastateltavien mukaan kiusata muita omaa itsetuntoaan pönkittääkseen. Haastattelijat käyttävät tervettä itsetuntoa tukevia keinoja, jotta lapsi oppisi tiedostamaan omia tunteitaan ja sitä kautta tunteidensäätelytaitoja.

Se on meidän tehtävä täällä kasvattaa semmosella terveellä itsetunnolla kasvavia lapsia sinne koulutielle että. Et kaikille olis niinku samat mahdollisuudet sit täältä varhaiskasvatuksen puolelta. Et ku kotiolut on sit jokaisella erilaiset mut sit et ne sais täältä meiltä sen turvallisen kasvuympäristön ja semmosen hyvän terveen itsetunnon lähtee sit sinne koulutielle.

Kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinoja käytetään, jotta lapsi oppii pitämään huolta ja välittämään muista lapsista. Haastattelijoiden mukaan on tärkeää, ettei tehdä niin sanotusta väärin tekijästä syntipukkia, vaan käydään erilaisia riitatilanteita yhdessä läpi, osoittamatta lapsiryhmästä ketään tiettyä lasta. Kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinoja tulisi tuoda lapsille positiivisuuden kautta lasten turvallisen olon takaamiseksi. Haastattelijoiden mukaan kiusaamisen ennaltaehkäisyn menetelmät tuovat avoimuutta ryhmään.

Haastateltavien mukaan kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinot eivät toimi, jos vanhoja toimintamalleja ei lähdetä tietoisesti muuttamaan. Jos lapsi toimii tietyssä tilanteessa aina epäsopivalla tavalla, täytyy muuttaa toimintaa. Haastateltavat kertoivat vanhempien ja kasvatushenkilökunnan yhteisymmärryksen tärkeydestä. Toiminnan muutoksessa täytyy haastateltavien mukaan olla johdonmukainen, joten varhaiskasvattajien ja vanhempien tulisi olla samalla aaltopituudella, jolloin toimintamallia voidaan muuttaa myös kotoa käsin. Lapset eivät osaa ilman aikuisen opastusta kehittää uutta toimintamallia haasteellisiin tilanteisiin.

Jos annetaan niiden vanhojen toimintamallien olla, jos niitä ei lähetä tietoisesti muuttamaan, niin tää lapsi toimii aina tässä tilanteessa näin. Jos niihin ei pureudu, niin ei se mihinkään muutu. Ei se ittestään pysty itselleen kehittämään uusia, ei ne vielä pysty siihen, et ne kehittäis itelleen. Aikuisen voi miettiä, että täytyy tässä kehittää itse itseäni, niin laps tarvii siihen vahvasti aikuisen apua, että mietitään uusia tapoja toimia kaverin kanssa.

Haastattelujen mukaan aikuisen tulisi enemmän opettaa konkreettisesti keinoja, kuinka vuorovaikuttaa aikuisten ja toisten lasten kanssa. Lasta ei voi vain kieltää ilman, että antaa apuja esimerkiksi siihen, kuinka lapsi pääsee mukaan leikkiin.

Niin ja sitten ei myöskään välttämättä semmonen, että ”Joo, kun sä käytädyt noin niin kukaan ei leiki sun kanssa”. Se tuntuu aika pahalta. Tai sit enemminkin sitä, että millä tavalla leikkimällä sä olet mukana yhteisleikissä, että auttaa siihen yhteisleikkiin ehkä enemmänkin, koska se kaikki on voinut lähteä siitä, että se lapsi ei oo päässyt leikkimään, ja lähtee kiusaamaan, ja sitten siitä vielä syyllistetään, et: ”Tästä eteenpäin sä et ainaakaan pääse.”, että hänellä ei ollut keinoja, että miten pääsee siihen leikkiin.

Riitojen mitätöiminen ja sivuuttaminen kiireen takia ei johda mihinkään ja lasta saattaa jäädä kaivertamaan selvittämätön tilanne. Haastateltavat kertoivat, että usein riitatilanteet saattavat jäädä selvittämättä, jos esimerkiksi lapsiryhmän siirtymätilanteessa kahden lapsen kesken tulee riita. Lapsiryhmä pitää saada liikuttua haluttuun paikkaan, ja riitelevät lapset käsketään lopettamaan. Riitatilannetta ei ehditä selvittää asiaan kuuluvalla tavalla, jolloin haastateltavien mukaan riitaa

saatetaan jatkaa myöhemmin eri tilanteessa. Näin ollen olisi tärkeää selvittää riitatilanne mahdollisimman pian.

Haastateltavien mukaan aikuisen provosoituminen tilanteesta ei toimi ja silloin ”peli on jo menetetty”. Haastatteluista kävi ilmi, että aikuisen ärsyyntymisen tunteen noustessa tulisi pysähtyä ja miettiä, miten jatkaa tilannetta eteenpäin. Aikuisen on se, joka näyttää mallia, miten riitatilanteessa käyttäytyään ja miten sitä lähdetään purkamaan. Jäähypenkit, sivuun siirtämiset tai ryhmästä poistamiset eivät ole myöskään haastateltavien mukaan toimineet. Yksi haastateltavista nosti esiin myös sen, että eri lapsiryhmiin toimii erilaiset keinot, ja joihinkin toimii sellaiset, mitä toiselle ryhmälle ei voisi edes ajatella.

6.2.3 Ennaltaehkäisy yhteistyössä vanhempien kanssa

Tutkimustulostemme mukaan niin vanhempien kuin varhaiskasvatuksen henkilökunnan asenne kiusaamista kohtaan on ratkaisevassa asemassa kiusaamisen ennaltaehkäisyssä vanhempien kanssa. Vanhempien ei tule vähätellä kiusaamista, mutta on tärkeää, ettei myöskään varhaiskasvatushenkilökunta vähättele. Haastattelujen mukaan henkilökunnan ja vanhempien välillä tulisi olla avoin keskusteluyhteys, jotta vanhemmat uskaltavat kertoa lapsensa kiusaamiskokemuksista, ja että kokemukset otetaan henkilökunnan puolelta tosissaan. Avoimen keskusteluyhteyden mainitsi puolet haastateltavista.

On se kyl ainakin kaikkein tärkeintä, että säilyy semmonen avoin keskusteluyhteys, että vanhemmat uskaltaa tulla, ja kynnyks on matala, että ne tuo sen asian esille, ja siihen auttaa että otetaan se vanhempien viesti, että kuullaan se aidosti ja otetaan tosissaan, eikä lähetä siihen silleen kun että: ”Noo eihän ne nyt mitään.”. Ei lähetä vähättelemään sitä sille vanhemmalle, mutta ei myöskään siinä tiimissä lähetä vähättelemään, että vaan oikeesti lähetään miettimään, että jos vaikka laps viestii, niin miks se viestii ja jokin sen on aiheuttanut, jotakin täytyy taustalla olla, mitä me voidaan tehdä, miten me voidaan muuttaa.

Avoimuus myös lasten kuullen nousi vanhempien ja varhaiskasvatuksen henkilökunnan avoimen keskusteluyhteyden kautta esille. Haastateltavat kertoivat, että lapsi on kuulolla, kun hänen päivästäan puhutaan. Kun lapsen mahdollisesta kiusaamisesta puhutaan avoimesti vanhempien kanssa, tulee haastateltavien mukaan lapselle olo, että häntä on kuultu. Lasten tulisi pystyä luottamaan siihen, että vanhemmat ja varhaiskasvatuksen henkilökunta tekevät yhteistyötä keskenään.

Haastateltavien mielestä vanhemmilla tulisi olla samanlainen käsitys kiusaamisesta päiväkodin henkilökunnan kanssa. Vanhempien kanssa tulisi keskustella, mitä kiusaaminen päiväkodissa on, eli mitä se tarkoittaa ja miten se näkyy päiväkodin arjessa. Kun varhaiskasvatushenkilökunta ja vanhemmat ovat samalla aaltopituudella kiusaamisen suhteen, on silloin helpompi luoda yhteisiä toimintamalleja kiusaamisen ennaltaehkäisyä varten. Haastateltavat ehdottivat kiusaamisen ennaltaehkäisyä yhdeksi teemaksi vanhempainiltoihin. Vanhempainilloissa vanhempien kanssa voisi käsitellä yhdessä, mitä kiusaaminen päiväkodissa on ja miten

sitä voisi ehkäistä. Suurin osa haastateltavista puhui yhteisistä toimintamalleista haastatteluissa. Esimerkiksi syntymäpäiväjuhlahutsujen jakamisesta sovittiin yhdessä vanhempien kanssa juuri vanhempainiltojen tai vasukeskustelujen yhteydessä.

Tavallaan sinne kotiin pitäis tehdä enemmän sitä yhteistyötä sen puitteissa että lapsia ei kiusattais. Meil oli viime vuonna tosi isona juttuna esimekiks noi syntymäpäivät. Et hirveen herkästi sanottiin ruokapöydässä että no jos et sä leiki mun kaa niin mä en kutsu sua mun synttäreille. Sit mä jouduin ihan vanhempien... vanhemmille tein semmosen kirjeen mis kerroin et tämmönen tilanne on ja voitteko niinku sielä kotona keskustella näistä asioista et sinne päiväkotiin se ei oo mikään uhkailu ja kiristyksen väline.

6.3 Kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen

Kolmantena teemana tutkimuksessa oli kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen. Tavoitteena oli selvittää, miten kiusaamisen ennaltaehkäisyä voisi kehittää tulevaisuudessa ja olisiko sellaisia menetelmiä tai käytäntöjä, joita voisi ottaa käyttöön koko kaupungin tai päiväkodin tasolla. Haastateltavien näkemykset kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittämisestä olivat vaihtelevia, sillä haastateltavat mainitsivat hyvin erilaisia asioita vastauksissaan. Vastausten joukosta nousi esiin hyviä ideoita siitä, kuinka ennaltaehkäisyä voitaisiin kehittää.

Työntekijöiden hyvinvointiin satsaamista pidettiin kiusaamisen kannalta olennaisena tekijänä. Haastateltavien mielestä tähän kuului koulutukset kiusaamisesta sekä koulutukset yleensä, lapsiryhmän koko sekä henkilöstön pysyvyys. Nämä ovat seikkoja, jotka eivät vaikuta pelkästään henkilöstön hyvinvointiin vaan myös suoraan lasten hyvinvointiin.

Ja jos aattelee koko kaupungin tasolla, niin kun päiväkotiaikin, niin toi että ryhmäkoot pysyis semmosissa, että siellä oikeesti mahdollistuis esimerkiksi pienryhmätoiminta, mahdollistuis lasten jakaminen pienryhmiin, henkilöstön jaksaminen. Et sä pysty siirtämään hyvää lapsiin, jos sä oot ite ääriarajoilla. Että kaikki tää tämmönen henkilöstöön satsaaminen, sen jaksaminen ja mahdollisimman vähäinen vaihtuvuus, niin kaikki tää tuo mukanaan sen, et se ilmapiiri pysyy ja siellä on hyvä olla. Silloin kun siel on aikuisilla hyvä olla, on lapsillakin hyvä olla.

Ja sit se, ettei ois kauheeta vaihtuvuutta. Ei niin sanotusti lapsiryhmässä, muttei myöskään henkilökunnassa, koska kyllä ryhmäytyminen vie aikansa ja vaatii oman juttunsa, kun porukka vaihtuu. Et mitä tiiviimmin se muodostuu, niin sitä vahvemmaks sen huomaa kehittyvän.

Haastateltavista puolet sanoivat kaipaavansa selkeitä yhteisiä toimintatapoja sekä yleislinjausta kiusaamisen ehkäisemiseen. Kysyttäessä haastateltavilta, onko päiväkodissa käytössä kiusaamiseen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa, haastateltavat olivat epävarmoja, onko sellaista käytössä. Sellaiselle olisi haastateltavien

mielestä käyttöä selkeyttämään toimintatapoja. Kiusaamisen ehkäisemisen suunnitelmasta haastateltavat eivät kuitenkaan halunneet liian tiukkaa, vaan se toimisi enemmänkin ohjenuorana, sillä he kokivat, että kaikki tavat eivät sovi kaikille ja toiminta on myös hyvin lapsiryhmästä riippuvaista. He myös halusivat kuulla kollegoiden työtavoista, joita he käyttävät kiusaamisen ehkäisemiseksi laajemminkin kuin vain oman talon kesken. Materiaalia kiusaamisen ehkäisemiseksi on paljon, joten yksi haastateltavista myös koki, että olisi hyödyllistä, että materiaalia olisi koottu jonnekin, josta sitä olisi helppo hyödyntää. Useampi haastateltava mainitsi myös vanhempainillat, jotka käsittelisivät kiusaamista, keinona kehittää kiusaamisen ennaltaehkäisyä. Yhtenä merkittävänä tekijänä kiusaamisen ennaltaehkäisyksi vastaajat kokivat ryhmäytymisen. Tämä on asia, johon vastaajien mielestä täytyy panostaa jatkuvasti, sillä hyvä ryhmähenki on avain lasten turvalliseen ja hyvään oloon.

Yksi haastateltavista ehdotti, että joka ryhmässä voisi tehdä kauden alussa lasten sopimukset siitä, kuinka ryhmässä ei kiusata. Käytännön voisi ottaa käyttöön koko kaupungin tasolla. Tällä tavoin kaikki kaupungin lapset tulisivat pohtineeksi kiusaamista. Haastateltavat myös ehdottivat erilaisia tempauksia ja tapahtumia osaksi kiusaamisen ennaltaehkäisyä. Olennaisena tekijänä kiusaamisen ehkäisemisen kehittämiseen eräs haastateltavista sanoi toimintakulttuurin ja arvot, jotka tulisi pitää arjessa jatkuvasti mielessä. Hänen mukaansa toiminnan tulisi olla yhdessä lasten kanssa rakennettua, mikä käy ilmi seuraavasta lainauksesta.

Yhä vahvemmin meidän toimintakulttuuri pitäis muuttua siihen suuntaan, että näitä asioita mietitään, pohditaan, käydään konkreettisesti läpi lasten kanssa yhdessä. Ei anneta tarjottimelta, et niin kun näin meillä käyttäydytään, näin meillä ollaan, ja niin pois päin. Et ennemminkin käydään lasten kanssa niitä arvokeskusteluja, ja mikä tuntuu hyvältä ja oikeelta, ja miten meil on hyvä olla, ja sit opitaan just näitä syy- ja seuraussuhteita. Et lähettään entistä enemmän siihen, että rakennetaan sitä yhteistä maailmaa lasten kanssa yhdessä.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimustuloksemme olivat linjassa aiempien tutkimuksien sekä opinnäytetyömme teoreettisen pohjan kanssa. Vaikuttaa siltä, että kiusaamisen määritelmä on varhaiskasvattajilla hyvin tiedossa ja se nähdään pääasiassa samanlaisena. Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä haastateltavilla oli käytössä myös paljon samoja menetelmiä keskenään. Kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittämisen kannalta tärkein kehitysaskel olisi haastateltavien mukaan yhteiset toimintatavat, joiden saavuttamista tukee kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen.

7.1 Kiusaamisen määritelmä, muodot ja siihen puuttuminen

Kiusaamisella tarkoitetaan yleensä toista ihmistä loukkaavaa toimintaa (MLL 2018). Tämä näkemys on yhteneväinen myös meidän tutkimustulosten kanssa. Haastattelemamme lastentarhanopettajat pitivät kiusaamista toisen mielen parhaimmaksi ja toisen kaltoinkohteluna. Tuloksien mukaan lastentarhanopettajat korostivat kiusaamisen vaikeaa määrittelyä sekä yksilön kokemusta. Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2018) mukaan, hännäämisen ja kiusoittelun kohde saattaa tulkita jotkin tilanteet loukkaaviksi ja satuttaviksi, vaikka ne olisivatkin tarkoitettu leikiksi.

Riitatilanteesta kiusaaminen erottuu sillä, että kiusaaminen on toistuvaa ja pitkäkestoisempaa. Riitatilanteesta päästään helpommin yli. Kiusaamiseen liittyy olennaisesti myös valta-aseman tavoittelu ja sosiaalisen statuksen saaminen. Kiusaaminen on myös tietoista toimintaa sekä ryhmäilmiö. Kiusaamisen määrittelyssä on syytä pohtia yhtä aikaa kaikkia kiusaamisen piirteitä ja suhteuttaa ne tekoihin. Tällöin on helpompi tunnistaa, onko kyse riitatilanteesta vai kiusaamisesta. (Repo 2015, 42.)

Kiusaamisen muotoja voidaan määritellä eri tavoin. Hamarus (2012, 38) jakaa kiusaamisen fyysiseen, henkiseen ja sosiaaliseen. Sen sijaan Repo (2015, 80) määrittelee kiusaamisen muodoiksi fyysisen, psyykkisen ja sanallisen. Kiusaamismuotojen kategorisointi voi olla ongelmallista, sillä sama kiusaamistapa voi sopia useamman kategorian alle. Kaikissa kategorioissa määrittelystä riippumatta esiintyy kuitenkin samat tavat kiusata. Sosiaaliseen sekä psyykkiseen kiusaamiseen kuuluu manipulointi, ulkopuolelle jättäminen ja leikin sääntöjen muuttaminen. Nämä nousivat myös yleisimmiksi kiusaamistavoiksi tutkimuksessamme. Näiden lisäksi haastateltavat mainitsivat myös nimittelyn, uhkailun sekä kiristämisen. Yleisimmiksi fyysisen kiusaamisen tavoiksi nousi lyöminen, potkiminen sekä lelun kädestä ottaminen tai leikin rikkominen. Tämä liittyy usein lapsilla keinottomuuteen. Pienillä lapsilla ei vielä ole keinoja esimerkiksi kysyä, saanko tulla leikkiin mukaan tai saisinko leikkiä myös tällä lelulla. Potkiminen ja lyöminen viittaavat kehittymättömään tunteiden säätelyyn. Lapsi ei hallitse tunteitaan ja esimerkiksi turhautuminen purkautuu aggressiivisena käyttäytymisenä, kuten leikkikaveria muksauttamalla tai tönäisemällä.

Varhaiskasvatuksessa tapahtuvasta kiusaamisesta on monenlaisia näkemyksiä. Lapsien välistä nahistelua ja negatiivista käyttäytymistä tapahtuu paljon. Ajatellaan myös, että varhaiskasvatusikäiset eivät vielä osaisi kiusata. Onkin tärkeää, että varhaiskasvatushenkilöstö tuntee hyvin oman ryhmänsä, jotta he osaavat huomata, jos jotakin lasta kiusataan systemaattisesti ja toistuvasti. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 17.) Kiusaamisen yleisyydestä puhuessa tulee huomioida, keneltä asiaa on kysytty. Tavallisesti kiusaamisen yleisyyttä kysytään lapsilta, työntekijöiltä tai vanhemmilta. On todettu, että pienet lapset helposti kertovat tulleet kiusatuksi. Kysyttäessä varhaiskasvatushenkilöstöltä kiusaamisen yleisyys on huomattavasti vähäisempää. (Repo 2015, 63.) Haastatteluissa korostui lasten-

tarhanopettajien näkemuserot siitä, kuinka usein kiusaamista tapahtuu. Vaihteluväli oli päivittäisestä erittäin harvoin tapahtuvaan. Haastateltavat kertoivat myös, että kiusaamisen yleisyys oli ryhmästä riippuvaista.

Tutkimustulostemme mukaan kiusaamiseen puututaan useimmiten negatiivisyytteisesti ja lasta kieltämällä. Haastateltavat kertoivat kuitenkin, että heidän mielestään kiusaamiseen tulisi puuttua empaattisesti ja neutraalisti syyttelemättä kehtään. Tärkeää heidän mielestään olisi sanoittaa tilanne lapselle sekä selvittää molempien osapuolien näkemys asiasta. Tästä herääkin kysymys, miksi kiusaamiseen puututaan negatiivisesti eikä empaattisesti, vaikka lastentarhanopettajat tietävät tämän olevan parempi keino? Repo (2015, 156–157) kertoo, että hänen omassa tutkimuksessaan lapsia kasvatetaan käyttämällä melko paljon suoria rangaistuksia, kuten jäähypenkkiä. Hänen mukaansa tämänlainen käytäntö ei ole yksinomaan kasvattajien syy, vaan osa suomalaista varhaiskasvatuksen kulttuuria. Ranskaisun sijasta hyvä keino on esimerkiksi varmistaa, että lapsi ymmärtää, mitä häneltä odotetaan. Lisäksi lapselle sanotaan, että näin ei saa toimia ja näytetään, miten hänen tulisi toimia. Tärkeää on myös pitää huoli, että lasta ei jätetä yksin vaativiin sosiaalisiin tilanteisiin, vaan aikuinen on läsnä leikkitalanteissa. Yleensä riittää aikuisen ja lapsen välinen lämmin vuorovaikutus oppimisen ja toiminnan ohjaamiseksi. (Repo 2015, 174–175.) Tutkimustuloksissa nousi myös esille kiire, riitatilanteita ei aina ehditä selvittämään asiaan kuuluvalla tavalla. Tällöin riitatilanne saattaa jatkua myöhemmin eri tilanteessa, mahdollisesti johtaa myös kiusaamiseen. Esimerkiksi siirtymissä ristiriita- ja kiusaamistilanteeseen saatatetaan siis puuttua kieltämällä, koska se on nopeaa.

Haastateltavat kertoivat, että toisinaan kiusaamistilanteiden ratkominen ja kiusaamisen lopettaminen on haastavaa, sillä lapsen vanhemmat eivät ole samaa mieltä tai lapsen vanhemmat sallivat kotona sellaiset asiat, jotka päiväkodissa ovat kiellettyjä. Haapsalo, Kirkkopelto ja Repo (2016, 76) korostavat kiusaamisen puheeksiottamista vanhempien kanssa. Näin vanhemmat osaavat ottaa kiusaamisen puheeksi myös kotona ja vanhempien kanssa voidaan sopia tavoista, joilla lasta autetaan ratkaisemaan ristiriitatilanteet muulla tavoin. Tärkeää on johdonmukainen toiminta sekä päiväkodissa että kotona.

7.2 Kiusaamisen pedagoginen ennaltaehkäisy

Sanoittaminen oli haastateltavien mukaan yksi tärkeä kiusaamisen ennaltaehkäisyn menetelmä. Jääskisen ja Pelliccionin (2017, 36–46) mukaan sanoittaminen on rakentavaa tunnetilojen ilmaisua. Varhaiskasvatushenkilökunnan tulee auttaa lapsia sanoittamaan jokapäiväisiä arjen tilanteita ja niistä koituvia tunnetiloja. Riitatilanteiden sanottamisessa saatettiin osan haastateltavista mukaan käyttää MiniVersoa, tai sitä on käytetty antamaan suuntaa ja mallia riitatilanteiden purkuun. MiniVerso on tarkoitettu riitojen sovitteluksi ratkaisumalliksi, joka tasavertaisesti riitatilanteita sekä opettaa keskustelemaan ongelmanratkaisua ilman, että kehtään leimataan hyväksi tai pahaksi lapseksi (Verso 2018). Sanoittamista käytetään myös yhdessä kirjojen lukemisen, tunnekorttien ja draamakasvatuksen kanssa. Esimerkin näyttö teatterin elkein oli myös yksi keino, jolla haastateltavat ovat sanoittaneet lapsille tunteita. Draamakasvatus opettaa lapselle erilaisia tunnetiloja

ja niiden tunnistamista, jolloin lapsi pystyy astumaan toisen lapsen asemaan esimerkiksi leikin ja teatterin avulla (Talentia-lehti 2016).

Aikuisen läsnäolon puute mahdollistaa kiusaamistilanteet. Näin ollen tärkeä kiusaamisen ennaltaehkäisyn keino on leikkien havainnointi, ohjaaminen ja aikuisen osallistuminen. Kun kasvattaja on aidosti läsnä, kasvattaja tukee lasten leikkiä ja auttaa sosiaalisten suhteiden muodostamisessa (Koivula & Laakso 2017, 123). Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016b, 39) aikuisen läsnäolon kerrotaan tukevan lasten välistä vuorovaikutusta, ja ehkäisevän ristiriitatilanteiden syntyä. Toisaalta haastateltavat kertoivat, että riitatilanteet olisi hyvä sallia, jotta lapset oppisivat käsittelemään ristiriitatilanteita. Tällöin aikuisen läsnäolon tärkeys painottuu, jotta lapset saavat ratkottua riitatilanteen valvotusti ja tuetusti, jolloin riitatilanne ei muutu kiusaamistilanteeksi. Näin riitatilanteeseen ei kehity kiusaamiselle tyypillistä epätasapainoista valta-asetelmaa.

Suurin osa haastateltavista nosti mahdollisimman hyvän Me-hengen ja ryhmäytymisen kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinoksi. Me-henki lapsiryhmässä tarkoittaa sitä, että lapset käyttävät minämuodon sijasta enemmän me-muotoa. Tämä vahvistaa ryhmän sisäisiä sosiaalisia suhteita ja ryhmän jäsenyyttä. Me-henkeä pidetään yllä yhteisellä toiminnalla ja huumorilla. (Koivula & Eerola-Pennanen 2017, 250–251.) Kun ryhmäläisillä on hyvä me-henki, tulee kaikki ryhmän jäsenet huomioitua ja ryhmän jäsenet kokevat itsensä osallisiksi. Osallisuus on ryhmän jäsenen oma kokemus ja tunne. Osallisuus on päiväkotiryhmässä sitä, että ryhmäläisten välillä vallitsee tasa-arvo, ryhmän jäsenet arvostavat toinen toistaan, ja ryhmän jäsenillä on mahdollisuus vaikuttaa heitä koskeviin toimiin ja päätöksiin (THL 2017).

Haastatteluvastauksista kävi ilmi lapsen hyvän itsetunnon tärkeys. Kun lapsella on hyvä itsetunto, ei hänen tarvitse tavoitella valta-asemaa kiusaamisen avulla. Keltikangas-Järvisen (1994, 18–19) mukaan itsetunto on hyvä silloin, kun ihminen näkee itsessään enemmän hyviä kuin huonoja puolia. Hyvän itsetunnon omaava henkilö tunnistaa itsestään huonot puolensa, muttei kuitenkaan laita huonoa käyttötään huonojen puolien piikkiin. Tällä Keltikangas-Järvisen tarkoittaa sitä, että hyvän itsetunnon omaavat ihmiset tunnistavat huonot puolensa, ja koittavat päästä huonoista piirteistä eroon. Hyvän itsetunnon omaava henkilö ymmärtää, ettei hänen arvonsa ihmisenä määriy suoritusten tai onnistumisten kautta.

Ryhmän yhteiset säännöt tehtiin usean haastateltavan päiväkodissa. Lapsiryhmä suunnitteli säännöt käytännössä itse, kuitenkin aikuisen opastuksella. Kasvattajilla on vastuu rakentaa ryhmäläisten välille myönteinen vuorovaikutus, jota yhteisten sääntöjen laatiminen tukee (Haapsalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 80). Haastateltavat olivat huomanneet, että lapset seurasivat sääntöjä tarkemmin, jos säännöt olivat lasten itse tekemät. Marjanen, Ahonen ja Majoinen (2013, 71) painottivat myös, että yhdessä sovittuihin pelisääntöihin on helpompi sitoutua.

Moni haastateltavista kertoi pienryhmän olevan parempi vaihtoehto lapsille verrattuna isompaan ryhmään. Eskelin ja Marttilan (2013, 85) mukaan pienryhmässä

lasten on helpompi harjoitella ryhmässä olemista ja siinä työskentelemistä. Pienryhmä tuo turvallisuuden tunnetta, jolloin on helpompi harjoitella vuorovaikutustaitoja muiden lasten ja aikuisten kanssa.

Haastateltavat kertoivat sosiaalisten taitojen harjoittelusta osana kiusaamisen ennaltaehkäisyn pedagogiikkaa. Haastatteluista kävi ilmi, että osa lapsista omaa synnynäisenä osana itseään sosiaaliset taidot, kun taas toiset lapset saattavat tarvita paljon opastusta sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen saralla. Tämän saman on huomannut Salmivalli (2005, 85–87), jonka mukaan jotkut lapset ovat taitavampia sosiaalisissa taidoissa kuin toiset. Sosiaalisia taitoja voi kuitenkin kehittää aikuisen opastuksella ja esimerkillä. Koivula ja Laakso (2017, 122–123) kertoivat myös, että aikuisen vuorovaikutustaidot ja sensitiivisyys ovat lapsen sosiaalisten taitojen kehittymisen kannalta hyvin tärkeitä.

Suurin osa haastateltavista nosti tunnetaitojen opetteluun tärkeäksi osaksi kiusaamisen ennaltaehkäisyä pedagogisessa toiminnassa. Tunnetaidot tarkoittavat tunteiden tunnistamista, niiden sietämistä, säätelyä ja ilmaisua, sekä niiden käsittelyä ja purkamista, joka johtaa voimaantumiseen. Tässäkin tapauksessa ryhmän aikuisella on vastuu näyttää esimerkkiä ja opastaa lapsia tunnetaitojen opetteluun. Tunnetaidot ja sosiaaliset taidot kulkevat käsi kädessä, ja molempia tarvitaan ihmiseksi kasvaessa. (Jääskinen & Pelliccioni 2017, 34–35.) Haastateltavat korostivat tunnetaitojen opettelussa tunnekortteja. Tunnekortit auttavat lapsia oppimaan ja tunnistamaan tunteita. Lapsi oppii tunnekorttien avulla tunnistamaan miltä mikäkin toiminta saattaa muista lapsista tuntua. (Suomen Mielenterveysseura, n.d.)

Usea haastateltava kertoi kiusaamisen pedagogisesta ennaltaehkäisystä kysyttäessä itsesäätelytaidoista sekä tunnetaidoista, joita tulee harjoiteltua suunnittelematta ja suunnitellusti. Hyvät itsesäätelytaidot omaava lapsi selviytyy paremmin vaikeista vuorovaikutustilanteista. Näitä tilanteita ovat riidat ja kiusaaminen. Lapsi, jolla on puutteita itsesäätely- tai tunnetaidoissa, joutuu useammin kiusaamis- tai riitatilanteisiin. (Poikkeus 2011, 96.) Piki-lastenkirjaa sekä MiniVersoa on käytetty myös kiusaamisen pedagogiseen ennaltaehkäisyyn. Piki-lastenkirjaan kuuluvan Mun ja sun juttu! -opaskirjan tavoitteena on luoda nollatoleranssi kiusaamiselle (Haapasalo, Kirkkopelto & Repo 2016). MiniVerso taas opettaa lapsille vertaissovittelua, antaa lapsille riitojen ratkaisumallin, ja sen tavoitteena on edistää lasten osallisuutta ja elämäntaitoja (Verso 2018).

Draamakasvatus oli haastateltavien mielestä toimiva keino kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. Draama on hyvä keino käsitellä tunteita herättäviä tilanteita (Koivula & Laakso 2017, 122–123). Draamakasvatus opettaa lapsille keskustelutaitoja sekä antaa lapselle itsevarmuutta omien mielipiteidensä ilmaisuun. Draamakasvatuksen kautta lapsi pääsee esittämään omasta itsestään poikkeavaa roolia, jolloin lapsi pääsee hyppäämään toisen ihmisen saappaisiin. (Talentia-lehti, 2016.)

Varhaiskasvatuslain mukaan (540/2018 § 3) vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön tavoitteena on lapsen terveyden, turvallisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistäminen. Vanhempien tai huoltajien ja kasvatushenkilökunnan kesken tulisi haastateltavien mukaan olla avoin keskusteluyhteys. Haastateltavat kertoivat

avoimen keskusteluyhteyden vaativan luottamusta puolin ja toisin. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 16b, 32–33) painotetaan luottamuksellista ilmapiiriä, jolloin vaikeammistakin asioista on helpompi keskustella, ja näin niiden eteen on helpompi tehdä yhteistyötä. Vanhempien kanssa tulisi tehdä haastateltavien mielestä yhteistyötä vanhempainiltojen avulla. Tästä kerromme lisää kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittämisen johtopäätöksissä.

7.3 Kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan kiusaamista ehkäistään varhaiskasvatuksessa suunnitelmallisesti (Opetushallitus 2016, 16). Näin ollen päiväkodeissa olisi hyvä laatia kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma, joka tukisi ja selkiyttäisi varhaiskasvattajien työtä kiusaamisen ehkäisemiseksi. Myös Repo (2015, 224) pitää kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatimista yhtenä kiusaamista ehkäisevänä menetelmänä varhaiskasvatuksessa. Suunnitelman olisi hänen mukaansa hyvä pitää sisällään yhteiset pelisäännöt siitä, mitä pidetään kiusaamisena, miten sitä ehkäistään ja miten siihen puututaan sekä miten tehtyä työtä arvioidaan. Tutkimuksessamme vastaajat kertoivat, että yhteiset toimintatavat tekisivät kiusaamisen ennaltaehkäisystä helpompaa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen tukisi varhaiskasvattajia yhteisten toimintatapojen muodostamisessa ja suunnitelma toimisi toiminnan ohjeurana.

Vastaajat kokivat, että vanhempainillasta, jossa käsiteltäisiin kiusaamista, olisi hyötyä kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Myös Repo (2015, 210–212) on asiasta samoilla linjoilla, sillä vanhempien rooli kiusaamisen ehkäisyssä on tärkeä vanhempien tuntiessa lapsensa parhaiten. Lisäämällä vanhempien tietoisuutta kiusaamisilmiöstä vanhempainillassa ja osallistamalla vanhemmat yhteiseen työhön, vanhempien on helpompi tehdä yhteistyötä päiväkodin kanssa. Kun kiusaamiskäsitteeseen liittyvät määrittelyt ja sen käyttöön liittyvät ongelmat on kerrottu vanhemmille, on vanhempien helpompi tulkita lapsensa käyttäytymistä.

Vastauksissamme puhuttiin ryhmän yhteisten sääntöjen tärkeydestä. Eräs vastaajista ehdotti tähän liittyen, että kaikissa kaupungin päiväkodeissa voisi ottaa käytännön, että lasten kanssa laaditaan yhdessä toimintakauden alussa säännöt siitä, kuinka ryhmässä ei kiusata. Näin lapset tulisivat pohtineeksi kiusaamista. Marjasen, Ahosen & Majoisen mukaan (2013, 71) toimivaan yhteisöön kuuluukin yhdessä laaditut pelisäännöt, sillä yhdessä sovittuihin pelisääntöihin on lasten helpompi sitoutua. Koemme, että säännöt voisi toteuttaa Hyvän mielen sääntöjen periaatteella, eli säännöt eivät koostuisi kielloista vaan siitä, kuinka lapsen tulee toimia, jotta kaikilla olisi mukava olla. Hyvän mielen säännöt olivat käytössä yhden tutkimukseemme osallistuneen lastentarhanopettajan ryhmässä.

Revon (2015, 90) tutkimustulosten mukaan kiusaaminen ei ollut yleisempää suurissa ryhmissä. Kiusaamisongelmaa ei voida siis pelkästään ratkaista ryhmäkokojen pienentämisellä. Ryhmän koko on kuitenkin yhteydessä moneen muuhun asiaan ja tätä kautta kiusaamiseenkin. Esimerkiksi suuri ryhmä altistaa lapset aggres-

siiviselle käyttäytymiselle (Keltikangas-Järvinen 2010, 215). Repo (2015, 90) mainitsee myös Boysenin ja Brunin (1999) tutkimuksen, jonka mukaan luokan ollessa pieni, lapset saivat enemmän tukea kiusaamistilanteissa opettajalta kuin ryhmän ollessa suuri. Näin ollen sekä henkilöstön että lasten hyvinvoinnin kannalta olisi tärkeää pitää ryhmäkoot maltillisina, jotta kiusaamisen ennaltaehkäisy olisi helpompaa. Tämä näkemys tuli ilmi myös meidän tutkimuksessamme.

8 POHDINTA

Tutkimuksemme tavoitteina oli selvittää lastentarhanopettajien näkemyksiä kiusaamisen pedagogisesta ennaltaehkäisystä sekä millaisia pedagogisia menetelmiä lastentarhanopettajat käyttävät kiusaamisen ennaltaehkäisyyn. Halusimme tuoda esille toimivia sekä mahdollisesti uusia menetelmiä varhaiskasvatuksen ammattilaisten käyttöön. Tutkimustehtävämme oli selvittää, miten kiusaamista voidaan pedagogisesti ennaltaehkäistä varhaiskasvatuksessa. Haimme vastauksia alun perin kolmeen tutkimuskysymykseen: Miten lastentarhanopettajat määrittelevät kiusaamisen varhaiskasvatuksessa? Mitä pedagogisia keinoja kiusaamisen ennaltaehkäisyyn on? Ja miten kiusaamisen ennaltaehkäisyä voisi kehittää?

Mielestämme saavutimme tutkimuksemme tavoitteet. Saimme mielestämme kattavat vastaukset tutkimuskysymyksiin, sillä haastatteluista kertyi tutkimuksen kannalta riittävästi aineistoa. Haastatellut lastentarhanopettajat määrittivät kiusaamisen varhaiskasvatuksessa pääsääntöisesti samalla tavalla. Löysimme erilaisia pedagogisia kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinoja sekä kehitysideoita. Ennaltaehkäisyn kehityskohteissa haastateltavien vastaukset erosivat toisistaan enemmän kuin kahden ensimmäisen kysymyksen kohdalla. Tämä ei ollut mielestämme ongelma, koska näin saimme enemmän materiaalia ja ideoita kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittämiseen. Kuitenkin kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittämiseen olisi saattanut saada enemmän vastauksia, jos olisimme yksilöhaastattelun lisäksi toteuttaneet ryhmähaastattelun. Pohdimme, onko haastateltavien vastauksiin vaikuttanut, että uusi Varhaiskasvatuslaki ei ollut vielä voimassa, kun toteutimme haastattelut.

Tutkimustuloksemme olivat pääsääntöisesti linjassa aiempien tutkimustulosten kanssa. Esimerkiksi Miettisen ja Piironen ”Se, et ihan pienestä pitäen” – Päiväkotikiusaaminen varhaiskasvattajien näkökulmasta (2014) -opinnäytetyön tuloksissa on samankaltaisuuksia. Miettisen ja Piironen (2014) tutkimuksen mukaan kiusaaminen on toistuvaa ja tahallista, johon kasvattajien tuli puuttua. Näin myös meidän tutkimuksen tuloksista kävi ilmi. Kasvattajat korostivat tutkimuksessamme lisäksi lapsen subjektiivista kokemusta. Tunne- ja empatiataitojen harjoittelu, havainnointi ja läsnäolo olivat tärkeitä keinoja meidän sekä Miettisen ja Piironen (2014, 63–65) tutkimuksessa. Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010, 44–45) tutkimuksessa kiusaamisen ennaltaehkäisyssä tulisi kiinnittää huomio vertaissuhteiden ja leikin merkitykseen sekä lasten aggressiivisen käyttäytymisen kohtaamiseen. Samat asiat toistuivat meidänkin tutkimustuloksistamme.

Tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä pohdittaessa voidaan ajatella näiden periaatteiden toteutuneen hyvin. Tutkimuksen kohde ja sen tarkoitus sekä merkityksellisyys tutkijoille on perusteltu. Olemme kertoneet myös, millä perusteilla haastateltavat valikoituivat, kuinka kauan tutkimus kesti sekä miten analysoimme aineiston. Pyrimme haastattelutilanteessa olemaan neutraaleja sekä vältimme johdatteluvia kysymyksiä. Eettisyys toteutui tutkimuksessamme, kun haastateltaville kerrottiin, miten tutkimus toteutetaan ja mihin sitä käytetään. Osallistuminen tutkimukseemme oli vapaaehtoista ja haastateltavat saivat teemahaastattelurungon etukäteen. Tutkimuksemme tulokset eivät kuitenkaan ole yleistettävissä, sillä otanta tutkimukseemme on pieni. Tulokset edustavat myös haastateltavien omia näkemyksiä ja mielipiteitä.

Koemme, että opinnäytetyöstämme on hyötyä sekä tilaajalle, ammattialalle että meille tulevana ammattilaisina. Kehittämisisideana haastatteluista nousi, että olisi hyvä olla yhteiset toimintamallit kiusaamiseen puuttumiseen ja ennaltaehkäisyyn. Kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumiseen suunnitelmat voisi tehdä koko kaupungin tasolla. Ammattialaa ja meitä tulevana ammattilaisina tutkimustulokset hyödyttävät antamalla tietoa eri menetelmistä, joita tällä hetkellä on käytössä. Jatkotutkimuksen kohteena voisi tarkastella kiusaamista lasten näkökulmista. Miten lapset näkevät kiusaamisen ja olisiko heillä ehdotuksia, miten kiusaamista voisi ehkäistä? Toisena jatkotutkimusmahdollisuutena voisi tutkia, miten kiusaamisen ennaltaehkäisy on kehittynyt uuden varhaiskasvatustilain voimaantulon jälkeen.

Varhaiskasvatuksessa tapahtuvaan kiusaamiseen on tulevaisuudessa kiinnitettävä enenevässä määrin huomioita ja sen tutkimista on jatkettava. Kiusaamisella on suuri vaikutus jo varhaiskasvatusiässä ja siitä johtuvat vaikutukset ovat kauaskantoisia. Sosiaaliin taitoihin ja vuorovaikutustaitoihin on panostettava etenkin nyt, kun sosiaalinen kanssakäyminen painottuu tapahtumaan verkossa kasvokkain tapahtuvan sijaan. Kasvattajien on omalla esimerkillään ohjattava lapsia empaattiseen ja toiset huomioonottavaan vuorovaikutukseen. Kasvattajien tulee luoda myös avoin ja turvallinen toimintakulttuuri, jossa lapset voivat ilmaista tunteitaan vapaasti ja saada niihin tukea ja ohjausta. On hienoa, että varhaiskasvatuksessa tapahtuva kiusaaminen nousut keskusteluun, ja että uusi Varhaiskasvatustilain nyt velvoittaa suojaamaan lasta kiusaamiselta.

LÄHTEET

Aro, T. (2011a). Miten ymmärrämme itsesäätelyn? Teoksessa T. Aro & M. Laakso (toim.) *Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti, 10–19.

Aro, T. (2011b). Itsesäätelytaitojen kehityksen ongelmat lapsuudessa. Teoksessa T. Aro & M. Laakso (toim.) *Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti, 106–119.

Eduskunta (2018). Hallituksen esitys HE 40/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle varhaiskasvatuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Haettu 18.4.2018 osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_40+2018.aspx

Eklund, K. & Heinonen, J. (2011). Lapsen itsesäätelyn tukeminen arjessa. Teoksessa T. Aro & M. Laakso (toim.) *Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti, 216–235.

Eskel, P. & Marttila, M. (2013). Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa P. Marjanen, M. Marttila & M. Varsa (toim.) *Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 75–96.

Eskola, J. (2015). Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 185–206.

Eskola, J. & Vastamäki, J. (2010). Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–44.

Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999. Haettu 18.4.2018 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>

Haapsalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. (2016). *Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä*. Helsinki: Premedia.

Hamarus, P. (2012). *Haukku haavan tekee*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2001). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2015). *Tutki ja kirjoita*. 20. painos. Helsinki: Tammi.

Humphrey, G. & Crisp, B. R. (2008). Bullying affects us too: parental responses to bullying at kindergarten. *Australian journal of early childhood*, vol. 33, no. 1, pp. 45-49. Haettu 4.9.2018 osoitteesta <http://dro.deakin.edu.au/view/DU:30017103>

Jääskinen, A.-M. & Pelliccioni, S. (2017). *Mitä sä rageet? Lapsen ja nuoren tunnetaitojen tukeminen*. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy.

Kananen, J. (2015). *Opinnäytetyön kirjoittajan opas. Näin kirjoitan Opinnäytetyön tai pro gradun alusta loppuun*. Julkaisussa Makkonen, T. (toim.) Jyväskylän ammattikorkeakoulun Julkaisuja -sarja. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kaukiainen, A. & Salmivalli, C. (2009). Kiusaaminen koskettaa koko luokkaa. Haettu 16.4.2018 osoitteesta http://www.kivakoulu.fi/kiusaaminen_koskettaa_koko_luokkaa

Keltikangas-Järvinen, L. (1994). *Hyvä itsetunto*. Helsinki: WSOY.

Keltikangas-Järvinen, L. (2010). *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot*. Helsinki: WSOY.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. (2010). *Kiusaavatko pienetkin lapset?* Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. (2011). *Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan.

Koivula, M. & Eerola-Pennanen, P. (2017). Yhteisöllisyys ja yksilöllisyys. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Tampere: Vastapaino Oy, 249–264.

Koivula, M. & Laakso, M.-L. (2017). Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmista. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Tampere: Vastapaino Oy, 108–128.

Kuula, A. (2006). *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Laine, K. (2005). *Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa*. Helsinki: Otava.

Laki lasten päivähoitosta annetun lain muuttamisesta 580/2015. Haettu 7.5.2018 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150580>

Lipponen, L., Karila, K., Estola, E., Hännikäinen, M., Munter, H., Purola, A., Raittila, R. & Rutanen, N. (2013). Kokoava yhteenveto. Teoksessa K. Karila & L. Lipponen (toim.) *Varhaiskasvatuksen pedagogiikka*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 176–179.

Marjanen, P., Ahonen, J. & Majoinen, L. (2013). Vertaissuhteet ja yhteisöllisyys. Teoksessa P. Marjanen, M. Marttila & M. Varsa (toim.) *Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 47–73.

Miettinen, T. & Piironen, E. (2014). ”Se, et ihan pienestä pitäen” – Päiväkoti-kiusaaminen varhaiskasvattajien näkökulmasta. Opinnäytetyö. Sosiaalialan koulutusohjelma. Tampereen ammattikorkeakoulu. Haettu 10.9.2018 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2014082913650>

MLL (2018). Kiusaaminen. Haettu 19.9.2018 osoitteesta <https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/kiusaaminen/>

Määttä, S. & Aro, T. (2011). Kognitiivisten taitojen merkitys itsesäätelyn kehityksessä. Teoksessa T. Aro & M. Laakso (toim.) *Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti, 42–59.

Neitola, M. (2011). *Lapsen sosiaalisen kompetenssin tukeminen – vanhempien epäsuorat ja suorat vaikutustavat*. Väitöskirja. Annales Universitatis Turkuensis 324. Haettu 28.8.2018 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4815-4>

Neitola, M. (2013). Vertaissuhteiden merkitys ja muotoutuminen kasvuyhteisössä. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (toim.) *Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–140.

OAJ Opetusalan ammattijärjestö (n.d.). Varhaiskasvatus ja esiopetus. Haettu 3.5.2018 osoitteesta <https://www.oaj.fi/cs/oaj/varhaiskasvatus%20ja%20esiope-tus>

Opetushallitus (2016a). Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Haettu 15.8.2018 osoitteesta https://www.oph.fi/download/163781_esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Opetushallitus (2016b). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Haettu 13.4.2018 osoitteesta http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatus-suunnitelman_perusteet_2016.pdf

Opetushallitus (n.d.). Varhaiskasvatus. Haettu 14.6.2018 osoitteesta http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2018). Uusi varhaiskasvatuslaki lausunnoille: lapsen etu keskiöön, henkilöstön koulutustasoa nostetaan. Tiedote 6.2.2018. Haettu 3.5.2018 osoitteesta https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/uusi-varhaiskasvatuslaki-lausunnoille-lapsen-etu-keskioon-henkiloston-koulutustasoa-nostetaan

Opetus- ja kulttuuriministeriö (n.d.). Lapsen oikeus varhaiskasvatukseen. Haettu 3.5.2018 osoitteesta <http://minedu.fi/varhaiskasvatusoikeus>

Perusopetusasetus 852/1998. Haettu 15.8.2018 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852>

Perusopetuslaki 628/1998. Haettu 15.8.2018 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Peitso, S. & Närhi, V. (2011). Päivähoitohenkilökunnan ohjaaminen tukitoimien suunnittelussa. Teoksessa T. Aro & M. Laakso (toim.) *Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti, 168–191.

Poikkeus, A. (2011). Itsesäätely sosiaalisten taitojen ja suhteiden perustana. Teoksessa T. Aro & M. Laakso (toim.) *Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti, 80–105.

Repo, L. (2015). *Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy*. 2., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Repo, L. (2016). Pikin kanssa kiusaamista ehkäisemään. Teoksessa T. Haapsalo, K. Kirkkopelto & L. Repo (toim.) *Mun ja sun juttu! Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä*. Helsinki: Premedia, 10–15.

Salmivalli, C. (2005). *Kaverien kanssa: Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Sassi, S. (2014). *Päiväkotikiusaaminen: lastentarhanopettajien, lastenhoitajien ja vanhempien näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma. Varhaiskasvatuksen koulutus. Oulun yliopisto. Haettu 10.9.2018 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201409121862>

Suomen Mielenterveysseura (n.d.). Tunnekortit varhaiskasvatukseen. Haettu 21.09.2018 osoitteesta <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/julisteet-ja-kortit/tunnekortit-varhaiskasvatukseen>

Talentia-lehti (2016). Draamakasvatus on leikkiä ja tavoitteellista kasvatusta. Haettu 21.09.2018 osoitteesta <https://www.talentia-lehti.fi/draamakasvatus-on-leikkia-ja-pedagogisia-tavoitteita/>

THL (2017). Hyvinvointi- ja terveyserot. Osallisuus. Haettu 30.8.2018 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>

THL (2018). Lastensuojelun käsikirja. Sadutus. Haettu 6.10.2018 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyomenetelmat-ja-valineet/tyomenetelmat/sadutus>

Tieteen termipankki (2018). Kasvatustieteet. Pedagogiikka. Haettu 3.5.2018 osoitteesta <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kasvatustieteet:pedagogiikka>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Unicef (n.d.). Yleissopimus lapsen oikeuksista. Haettu 18.4.2018 osoitteesta <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Haettu 22.9.2018 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Verso (2018). MiniVerso: Sovittelu varhaiskasvatusyksiköiden hyvinvoinnin rakentajana. Haettu 21.09.2018 osoitteesta <http://www.ssf-ffm.com/vertaissoittelu/index.php?id=MINIVERSO>

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. Haettu 18.4.2018 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

HAASTATTELUN SAATEKIRJE

Hei,

Olemme sosionomi (LTO) -opiskelijoita Hämeen ammattikorkeakoulusta. Toteutamme tutkimuksemme yhteistyössä Hämeenlinnan kaupungin kanssa.

Tutkimuksemme tavoitteena on selvittää lastentarhanopettajien näkemyksiä kiusaamisen pedagogisesta ennaltaehkäisystä. Tutkimus toteutetaan teemahaastatteluina ja haastattelun arvioimme kestävän noin tunnin. Haastattelut nauhoitetaan, jotta saamme mahdollisimman laajan aineiston ja voimme palata siihen tutkimuksen teon aikana.

Säilytämme keräämämme aineiston luottamuksellisesti eikä siitä voida tunnistaa haastateltavia. Tuhoamme aineiston, kun aineisto on analysoitu ja tutkimus on valmis. Tämän sähköpostin liitteenä on teemahaastattelurunko.

Kiitos mielenkiinnostanne ja osallistumisestanne tutkimukseemme.

Ystävällisin terveisin

Jenny Jaakonsaari

Mira Linna

Laura Parikka

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Teemahaastattelurunko

Taustatiedot

- Koulutustausta
- Työkokemus vuosina

Kiusaaminen

- Mikä on kiusaamista?
- Millaisia kiusaamisen muotoja esiintyy? (fyysinen kiusaaminen, verbaalinen kiusaaminen, objektisuhteinen kiusaaminen ja psyykinen kiusaaminen)
- Miten erotat riitatilanteen ja kiusaamisen toisistaan?
- Kuinka usein kiusaamista tapahtuu?

Kiusaamisen ennaltaehkäisy

- Millaisia keinoja kiusaamisen ennaltaehkäisyyn on käytössä?
- Miten kiusaamisen ennaltaehkäisy näkyy pedagogiikassa? (esim. Tunnetaidot, itsesääntely, sosiaaliset taidot)
- Millaisin keinoin kiusaamista voi ennaltaehkäistä yhteistyössä vanhempien kanssa?
- Miten keinot toimivat käytännössä?
- Miksi käytätte näitä menetelmiä?
- Mitkä keinot eivät ole toimineet?

Kiusaamisen ennaltaehkäisyn kehittäminen

- Miten tulevaisuudessa kiusaamisen ennaltaehkäisyä voisi kehittää?
- Mitä menetelmiä voisi ottaa käyttöön koko päiväkodin tai kaupungin tasolla?